

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

25 september 1968

53e jrg.

No. 2663

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Drs. A. Kuyvenhoven:

(Anti-)Revolutionaire ontwikkelingshulp 881

Drs. R. Wetsteyn:

Het andere Rusland: de denkbeelden van Professor Sacharóv..... 882

Dr. M. Weisglas:

De toekomst der internationale economische betrekkingen (II)..... 887

Prof. Dr. H. J. Frietema:

Charles Wilson en de geschiedenis van-Unilever 890

Boekbesprekingen 893

Geld- en kapitaalmarkt 897

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

(Anti-)Revolutionaire ontwikkelingshulp

„Wil ontwikkelingshulp effectief zijn, dan moet de maatschappelijke orde ook dusdanig zijn dat ontwikkeling mogelijk is. Veel hulp heeft als effect, dat maatschappelijke structuren in stand blijven, die in wezen een belemmering vormen voor de oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk..... Voorts is het aantrekkelijke van het communistische alternatief, dat het een breekijzer zet in de establishment en dat het van de ontwikkelingshulp een werktuig maakt, dat gehanteerd wordt om de maatschappelijke revolutie over de gehele linie te helpen voltrekken.” Het „is nodig, dat de minister van ontwikkelingshulp het aspect van de ontwikkelingsproblematiek actualiseert bij alle (in voorbereiding zijnde) regeringsmaatregelen waarbij het belang van de derde wereld is gemoeid..... De gedachte dat landen die aan het Nederlandse bedrijfsleven geen kansen geven, uitsluitend om die reden niet voor Nederlandse ontwikkelingshulp in aanmerking zouden komen, is principieel verwerpelijk. Het gaat bij de problematiek van de ontwikkelingshulp niet primair om ons eigen bedrijfsleven, doch om de ontwikkeling der arme landen.”

Met uitspraken als deze heeft een commissie van de ARP, juist een kleine week voordat bekend werd dat de Nederlandse ontwikkelingshulp meer zal worden geconcentreerd op o.m. Indonesië, Columbia, Peru en Nigeria, haar bijdrage geleverd tot de duidelijkheid in de politiek¹. Zelf zegt de commissie, onder voorzitterschap van Prof. P. H. Kooijmans, dat zij niet heeft getracht „een volledig rapport samen te stellen, dat aan alle vraagstukken gelijke aandacht schenkt”, en dat dit rapport „niet een systematisch afgerond betoog” bevat. Daaruit te concluderen dat van een vaag politiek pamflet sprake is, blijkt echter een verkeerde interpretatie van de collectieve bescheidenheid van de commissie. Direct na de inleiding omlijnt zij immers het ontwikkelingsvraagstuk historisch, technisch, economisch, sociaal, politiek, ideologisch, religieus, demografisch en menselijk. Al deze aspecten worden achtereenvolgens afzonderlijk behandeld en systematisch afgerond met conclusies en praktische aanbevelingen. Waar mogelijk wordt de onderlinge samenhang van al deze aspecten belicht.

In het tonen van deze onderlinge samenhang is de commissie het beste geslaagd in het eerste gedeelte van het rapport. De structuur van de samenleving, nationaal maar vooral internationaal, de ideologische tegenstellingen en de internationale machtsverhoudingen blijken bij de analyse van het ontwikkelingsvraagstuk grote invloed op elkaar uit te oefenen. Deze uitkomst mag dan wel geen grote verrassing heten, de commissie heeft er een zeer leesbaar geheel van gemaakt. Uitgangspunt bij de analyse is, dat de huidige structuur van de wereldsamenleving een duidelijke belemmering vormt „om ten volle alle kennis en alle hulpmiddelen te benutten die de mensheid als geheel ten dienste staan” en „de produktiecapaciteit van de verschillende landen op elkaar af te stemmen en als één samenhangend geheel te beschouwen.” Deze situatie maakt het daarom nodig bij het ontwikkelingsbeleid een duidelijke keuze te doen over de gewenste maatschappelijke orde. Die keuze wordt door de commissie ondubbelzinnig gedaan: „de huidige samenleving veroordeelt zichzelf”. Een doeltreffende ontwikkelingspolitiek is daarom alleen mogelijk „bij een verantwoorde maatschappelijke ordening en de (ontwikkelings)politiek zal dan ook mede gericht moeten zijn op de verwezenlijking daarvan”. Daarmee komt de ontwikkelingspolitiek in ideologisch en machtspolitiek vaarwater.

Over deze laatste zaken wordt een aantal behartenswaardige dingen gezegd. Er dreigt steeds een natuurlijk bondgenootschap tussen de communistische beweging en de nationalistische vernieuwingsbewegingen in de derde wereld, deels door de houding van het westen dat zich nog te dikwijls opwerpt als de verdediger van de status quo en zo een hinderpaal is voor structurele hervormingen. De politiek van „neutrale” hulp wordt verworpen. Immers, om welke hoge motieven de hulp ook wordt verstrekt,

→

het blijft een zich uitspreken over en ingrijpen in de structuur van de samenleving: Duidelijk wordt gewaarschuwd tegen het steunen van traditionele regeringen omwille van hun sympathie voor het westen.

Het overige deel van het rapport, in hoofdzaak handelend over ontwikkelingshulp, handel, particuliere investeringen en bevolkingsproblemen, vertoont duidelijk minder samenhang dan het eerste gedeelte. Dat is jammer, omdat juist de laatste jaren met enig succes is getracht de verschillende onderdelen van het economisch ontwikkelingsbeleid op meer systematische wijze te coördineren. Onder meer door het werk van Prof. H. B. Chenery c.s. is het nu mogelijk de wat vage term ontwikkelingsstrategie een duidelijker inhoud te geven. Verhoging van hulp, bevordering van handel, stimulering van onderwijs, enz., staan wel in een nauwe relatie tot elkaar, hun coördinatie roept zo haar eigen problemen op. Dit laatste neemt niet weg dat de commissie tot interessante uitspraken is gekomen. Uit het zeer goede hoofdstuk over de handelsbevordering (van de arme landen!) citeren wij de volgende aanbevelingen:

„Afschaffing van resterende invoerrechten en van binnenlandse belastingen op tropische produkten, voor zover hiervan een verhoogde invoer in de rijke landen verwacht mag worden. . . Geleidelijke beperking van de produktie van die agrarische grondstoffen in rijke landen welke ook door de ontwikkelingslanden geleverd kunnen worden. . . De afhankelijkheid van een beperkt aantal traditionele exportprodukten moet worden verminderd door de oprichting van industrieën die voor de export werken. Nederland zal binnen de EEG een dergelijke ontwikkeling moeten bepleiten, ook indien dit aanpassingen binnen de EEG en Nederland zelf nodig maakt. . . De industrieën die hierdoor getroffen worden moeten, zo nodig met behulp van EEG-fondsen, in staat gesteld worden zich om te schakelen binnen een redelijk korte termijn.”

Geplaatst tegen de „radicale” achtergrond van het rapport valt het hoofdstukje over de ontwikkelingshulp wel wat tegen. Al wordt vastgesteld dat Nederland bij lange na niet aan zijn verplichtingen voldoet, nergens komt het plafond van deze verplichting boven de bekende 1%, te bereiken in 1970, uit. IJs en weder dienende hoopt de Regering dit bedrag in 1971 bij elkaar te hebben. Wellicht moet de verklaring voor deze betrekkelijk matige eis gezocht worden in de uitspraak: „De omvang van de hulp der rijke landen zal bepaald moeten worden door de behoeften der ontwikkelingslanden en het vermogen in deze behoeften te voorzien”. Inderdaad zit hier het venijn in de staart; aan het principe van de gelijkwaardige prioriteiten wordt kennelijk niet getornd. De besnoeiing van het buitenlands hulpprogramma van de U.S.A. met \$ 2 miljard in één jaar — van \$ 3,6 tot \$ 1,6 miljard, waardoor de totale hulp uit publieke middelen van ruim \$ 6 tot \$ 4 miljard zakt — illustreert al te duidelijk de mogelijke consequenties van dit standpunt.

Dat laatste verhindert ons overigens niet de publikatie van het rapport een gelukkig besluit te noemen. Er staan maar weinig fouten in (de ernstigste is de pessimistische visie van Prof. F. Baade over het voedselvraagstuk; daar is hij geheel van teruggekomen) en het is bij gedeelten een prettig leesbaar stuk. Maar, ofschoon de kwestie Cuba als een rode draad door het rapport loopt (blz. 34, 46, 51, 62), laat het die ene vraag weer onbeantwoord: kan men voor de revolutie zijn en toch anti-revolutionair stemmen?

A. Kuyvenhoven

¹ *Ontwikkelingspolitiek*. Nota van een werkgroep van de Buitenlandse Commissie van het College van Advies der Anti-Revolutionaire Partij. Uitgave ARP-Stichting, Den Haag, 80 blz., f. 1,75.

Het andere Rusland: de denkbeelden van

In *Het Parool* van 6 en 13 juli jl., in *Time* van 2 augustus jl. en voorts in *The New York Times* en in *Die Zeit* zijn artikelen verschenen over de sociaal-politieke denkbeelden van een vooraanstaande Russische kernfysicus, professor Andreï Dmitriëvitsj Sachárov.

Wat deze denkbeelden ook voor ons in het Westen interessant maakt, vindt zijn oorzaak in een aantal factoren. In de eerste plaats getuigen zij van een zeer brede en vërreikende visie op de maatschappelijke verhoudingen in verleden, heden en toekomst. Een visie die dan ook niet zo goed past in de starre, enge dogmatiek van de huidige Sowjet-leiding. Desalniettemin had Sachárov de moed zijn denkbeelden op schrift te stellen en als zodanig onder collega's van de Academie van Wetenschappen in Moskou te laten circuleren. Hij verzocht in dat document om commentaar te leveren. Dat kwam en uit het feit, dat er ten slotte in juni van dit jaar een nader uitgewerkt en definitief document begon te circuleren, mogen we concluderen, dat althans een deel van zijn collega's aan de Academie zijn ideeën in principe deelt. Waarschijnlijk geldt dat ook voor intellectuele kringen buiten de Academie.

Van officiële zijde is, althans rechtstreeks, tegen de vrijmoedige Sachárov niets ondernomen. Indirect echter wel, door te proberen hem via vervalst bewijsmateriaal te betrekken in het proces tegen Ginzburg en Galanskov ¹. Wat maakte Sachárov dan min of meer onkwetsbaar? Dit brengt ons tot de tweede factor.

Professor Sachárov is een geleerde van bijzonder formaat. Reeds op 26-jarige leeftijd verwierf hij het doctoraat. Deze graad is niet vergelijkbaar met ons doctoraat, aangezien de Russische graad gewoonlijk wordt verleend aan wetenschapsmensen tussen de 40 en 50 jaar, die hun sporen ruimschoots hebben verdiend. Al in 1950, op 29-jarige leeftijd, legde hij samen met zijn leermeester, de latere Nobel-prijswinnaar Igor Tamm, de theoretische grondslag voor de beheersing van het kernfusieproces van waterstofatomen, voorwaarde voor het vreedzaam gebruik van atoomenergie. Voor hun baanbrekend werk werden zij in 1953 als werkende leden van de Academie van Wetenschappen van de USSR in Moskou geïnstalleerd. In 1958 drong Sachárov aan op gescheiden onderwijs voor begaafde leerlingen om de nieuwe generatie van toonaangevende Sowjet-wetenschapsmensen al op relatief jonge leeftijd op hun taak voor te bereiden. Hij ging daarbij uit van het empirisch geconstateerde feit, dat de meeste grote ontdekkingen, althans voor zover het de wis- en natuurkunde betreft, door geleerden worden gedaan tussen hun 22e en 26e jaar. Deze voorstellen kregen van officiële zijde ruime aandacht, hetgeen niet gezegd kan worden van zijn sociaal-politieke denkbeelden van de laatste tijd, die uiterst kritisch staan tegenover de binnen- en buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie.

Een derde factor, die de belangstelling voor het document heeft gewekt, is de overeenkomst met de sociaal-politieke denkbeelden van Prof. Dr. J. Tinbergen.

¹ Met de processen tegen de schrijvers Daniël, Sinjavski e.a. berucht geworden als „de schrijversprocessen”.

Professor Sachárov (I)

door Drs. R. Wetsteyn

Het is natuurlijk ondoenlijk het document hier volledig weer te geven. Er is dus geselecteerd. Maatstaf daarbij was de bedoeling om de stellingen van Sachárov te confronteren met die van Prof. Tinbergen, hun overeenkomsten en hun verschillen te belichten. Deze confrontatie geschiedt

in een tweede artikel. In het onderhavige artikel wordt slechts getracht het originele, definitieve document, dat wij toevalligerwijs in handen kregen en vertaalden uit het Russisch, in grote lijnen weer te geven. In het nu volgende laten wij dus Sachárov zelf aan het woord ².

GEDACHTEN OVER VOORUITGANG, VREEDZAME COËXISTENTIE EN INTÉLLECTUELE VRIJHEID

INLEIDING

..... In deze brochure, die hij de lezer ter beoordeling voorlegt, heeft de auteur zich ten doel gesteld om met de grootst mogelijke overtuigingskracht en openhartigheid, twee stellingen te poneren, waar zeer vele mensen in de hele wereld het mee eens zullen zijn. Deze stellingen komen op het volgende neer:

1. Het isolement van de mensheid dreigt haar ondergang te worden. De beschaving wordt bedreigd door: een totale thermonucleaire oorlog; catastrofale hongersnood voor een groot deel van de mensheid; afstomping door bedwelming met „massa-cultuur” en door de verstikkende greep van het bureaucratisch dogmatisme; de massale verspreiding van mythen die hele volken en continenten ten prooi werpen aan niets-ontziende en sluwe demagogen; ondergang en degeneratie door de onvoorzienbare gevolgen van de snelle wijzigingen in het leefklimaat op deze planeet.

2. De tweede basisstelling is, dat intellectuele vrijheid in een samenleving noodzakelijk is; d.w.z. de vrijheid om informatie te krijgen en te verspreiden; de vrijheid om objectief en zonder vooringenomenheid te kunnen oordelen; vrijheid bestaande uit afwezigheid van druk uitgeoefend door de autoriteiten en door vooroordelen. Een dergelijke driedelige vrijheid van denken is de enige garantie tegen massale vergiftiging van het volk met fabels die in handen van sluwe, huichelachtige demagogen gemakkelijk worden vervormd tot een bloedige dictatuur. Het is de enige garantie voor de uitvoerbaarheid van een democratische wetenschappelijke benadering van politiek, economie en cultuur.

We zullen deze brochure in twee delen splitsen. Het eerste deel zullen we de titel geven: „De gevaren”. Het tweede: „Waarop onze hoop is gevestigd”. De brochure draagt grotendeels het karakter van een oproep tot discussie en debat.

DE GEVAREN

De thermo-nucleaire bewapening

Drie technische aspecten van de thermonucleaire bewapening hebben de thermonucleaire oorlog gemaakt tot een bedreiging van het voortbestaan van de beschaving. Het zijn: de geweldige vernietigende kracht van een thermonucleaire explosie; de relatieve goedkoopte van het nucleaire raketwapen; de praktische onmogelijkheid van effectieve bescherming tegen een massale aanval met kern-

raketten.

Nu de research- en experimentele stadia achter de rug zijn, blijkt massaproductie van kernwapens en ballistische projectielen niet ingewikkelder en duurder te zijn dan bijv. de productie van militaire vliegtuigen, die tijdens de oorlog bij tienduizenden tegelijk gereed kwamen.

Ieder verstandig wezen dat zich op de rand van de afgrond bevindt, zal eerst proberen van die rand weg te komen en zal pas daarna denken aan de bevrediging van alle overige behoeften. *Voor de mensheid betekent dit het overwinnen van het isolement.*

De onvermijdelijke stap op deze weg is herziening van de traditionele methode, die in de internationale politiek wordt toegepast en die we kunnen noemen de „empirisch-conjuncturele” methode. Eenvoudig gezegd is dit de methode waarbij gestreefd wordt naar maximale verbetering van de eigen positie, waar dan ook, en waarbij tegelijk wordt gestreefd naar maximering van de onaangenaamheden voor de tegenpartij, zonder daarbij rekening te houden met het algemeen welzijn en de belangen van de samenleving.

De internationale politiek van de twee leidende supermogendheden (de USA en USSR) moet gebaseerd worden op consequente toepassing van enkele universele principes, die wij in een eerste benadering als volgt zouden kunnen formuleren:

1. Alle volkeren hebben het recht over eigen lot te beslissen, met vrije wilsuiting. Dat recht wordt gegarandeerd door internationale controle met inachtneming door alle regeringen van de „Verklaring van de rechten van de mens”. Met internationale controle wordt bedoeld zowel de toepassing van economische sancties als ook het inzetten van een vredesmacht van de V.N. om de „Rechten van de mens” te beschermen.

2. Alle militaire en militair-economische vormen van het exporteren van revolutie en contra-revolutie zijn onwettig en staan gelijk met agressie.

3. Alle landen streven naar wederzijdse hulp ter zake van economische, culturele en algemeen-organisatorische problemen, daarbij inbegrepen het zonder conflicten oplossen van alle binnenlandse en internationale moeilijkheden, ter voorkoming van een toespitsing van de internationale spanning en versterking van reactionaire krachten.

4. De internationale politiek mag zich niet ten doel stellen plaatselijke, concrete omstandigheden te gebruiken

² Ter wille van de leesbaarheid hebben wij de paragrafen van een titel voorzien. Sachárov zelf geeft slechts expliciet de tweedeling „De gevaren” en „Waarop onze hoop is gevestigd” (vert.).

voor het uitbreiden van de invloedssfeer en om moeilijkheden voor een ander land te scheppen.....

De dreiging van hongersnood

Specialisten wijden hun aandacht aan de groeiende dreiging van een algemene hongersnood op de „armste” helft van de aarde..... In de meeste achtergebleven landen kan, zoals uit een reële analyse van de situatie op het ogenblik en van de aanwezige tendenties blijkt, in de naaste toekomst geen verbetering van de voedselproductie worden bereikt en lijkt een tragedie omstreeks 1975-1980 waarschijnlijk..... Een catastrofe van zo'n omvang moet wel de meest vérgaande consequenties hebben voor de gehele wereld, voor ieder mens.....

Het is overduidelijk, dat het nutteloos is alleen bij de minder ontwikkelde landen er op aan te dringen het aantal geboorten te beperken. Het is in de eerste plaats noodzakelijk hun economische en technische hulp te bieden. De schaal waarop die hulp gegeven moet worden is van zo'n omvang en dient in zo'n mate onbaatzuchtig te zijn, dat zij volledig onmogelijk is, zolang het isolement waarin de wereld verkeert, de egoïstische, bekrompen benadering van de relaties tussen naties en rassen niet is verdwenen, zolang ook de twee supermogendheden van de wereld — de USSR en de USA — tegenover elkaar staan, als concurrenten of zelfs als vijanden..... Op het ogenblik leggen de „blanke” burgers van de USA niets aan den dag, dat wijst op de bereidheid ook maar minimale offers te brengen voor de eliminering van de economische en cultureel ongelijkbeprechte positie van de „zwarte” burgers, die iets meer dan 10% van de bevolking uitmaken. Toch is het nodig de psychologie van de Amerikaanse burgers zo te wijzigen, dat zij vrijwillig en onbaatzuchtig, in naam van die paar verheven lange-termijn-doelstellingen, in naam van het behoud van de beschaving en de menselijkheid op onze planeet, hun regering en de algemene wereldwijde inspanningen steunen om te zorgen, dat er verandering komt in de economie, techniek en de levensstandaard van miljarden mensen (wat natuurlijk een drastische verlaging eist van het economische groeitempo van de USA). Een analoge ommekeer in de psychologie van het volk en in het optreden van regeringen moet in de USSR en andere ontwikkelde landen worden bereikt.

Naar de mening van de auteur is het onvermijdelijk een speciale „belasting” te heffen van de ontwikkelde landen, in de orde van grootte van 20% van hun nationaal inkomen, voor een tijdsduur van ongeveer 15 jaar. De invoering van zo'n belasting leidt automatisch tot een aanzienlijke vermindering van de uitgaven aan bewapening. Zeer wezenlijke invloed heeft zo'n gemeenschappelijke hulp op de stabilisering en sanering van de toestand in minder ontwikkelde gebieden. Dit zal de invloed van allerlei soorten extremisten beperken.....

De mensheid kan zich alleen gezond ontwikkelen als zij zich in demografisch opzicht als één geheel, als één gezin beschouwt, zonder dat de verdeling in naties in ook maar iets anders wortelt dan in historie en tradities.

De snel veranderende wereld

We leven in een zich snel veranderende wereld. Industrialisatie en waterbouwkundige werken, ontbossing, het ontginnen van woeste gronden, de toepassing van chemische verdelgingsmiddelen, gaan ongeremd hun eigen gang en wijzigen zo het aanzien van de aarde, ons „leefmilieu”.

Wetenschappelijke bestudering van alle onderlinge relaties in de natuur en van de consequenties van onze inmenging blijft duidelijk achter bij de tempi waarin de wijzigingen zich voltrekken. In lucht en water wordt een reusachtige hoeveelheid schadelijk afval van industrie en transport losgelaten, met inbegrip van kankerverwekkende stoffen. Zal de „gevangensgrens” niet overal worden overschreden, zoals nu al het geval is in een reeks van gebieden?..... Het probleem van de *geohygiene* is zeer ingewikkeld en heeft vele kanten. Het is zeer nauw verweven met economische en sociale problemen. Volledige oplossing ervan in nationaal, of nog erger in lokaal verband is daarom onmogelijk. Voor de redding van ons externe leefmilieu is het dringend vereist, dat het isolement en de druk, uitgeoefend door tijdgebonden en lokale belangen, worden overwonnen.....

Stalin, Hitler, Mao en hun evenbeelden

Het meest urgente gevaar voor de huidige maatschappelijke ontwikkeling dreigt van de kant van een toenemend racisme, nationalisme, militarisme en in het bijzonder van de opkomst van demagogische, huichelachtige, onmenselijk wrede dictatoriale politieregimes. Op de eerste plaats staan de regimes van Stalin, Hitler en Mao-Tse-Toeng, en ook een reeks uiterst reactionaire regimes in kleinere landen (Spanje, Portugal, Zuid-Afrika, Griekenland, Albanië, Haïti en een reeks Latijnsamerikaanse landen).

De oorsprong van al die tragische verschijnselen was altijd de strijd van egoïstische groepsbelangen, de strijd om de onbeperkte macht, onderdrukking van de intellectuele vrijheid en de verspreiding onder het volk van massamythen, emotioneel getint en in hun simplificering afgestemd op de gemakkelijk te misbruiken kleine man: De mythe inzake ras, land en bloed. De mythe van het joodse gevaar, van het anti-intellectualisme. De conceptie van de „Lebensraum” in Duitsland. De mythe van de verscherping van de klassenstrijd en de proletarische onfeilbaarheid, aangevuld met de persoonsverheerlijking van Stalin en de overdrijving van de tegenstellingen tussen de kapitalistische landen en de USSR. De mythe van Mao-Tse-Toeng en het extreme Chinese nationalisme (de herleving van de „Lebensraum”-conceptie en van het anti-intellectualisme, het extreme anti-humanisme en de vooringenomenheid van het agrarisch socialisme).....

De bedreiging van de intellectuele vrijheid

De bedreiging van de onafhankelijkheid en de waardigheid van de menselijke persoonlijkheid betekent de bedreiging van de essentie van het menselijk leven.

Niets bedreigt zozeer de vrijheid van de persoonlijkheid en de essentie van het leven als oorlog, ellende, terreur. Er bestaan echter ook zeer ernstige, indirecte, niet veel minder dreigende gevaren. Eén van die gevaren is de misleiding van de mens d.m.v. „massa”-cultuur, door opzettelijke of commercieel geconditioneerde verlaging van het intellectuele niveau en simplificering van de problematiek. De nadruk ligt op amusement en utiliteit en er is een zorgvuldige preventieve censuur.....

De moderne techniek en de massa-psychologie verschaffen allerlei nieuwe mogelijkheden om te manipuleren met de gevestigde criteria, het gedrag, de verlangens en de overtuigingen van de massa. Dat betekent niet alleen het manipuleren met informatie, op basis van de theorie van de reclame en de massapsychologie, maar ook de toepassing van de „technische methoden”, waarover in de buitenlandse

pers zoveel geschreven wordt. Voorbeelden zijn: biochemische geboortencontrole, biochemische besturing en radio-elektronische controle van psychische processen.

Marx zowel als Lenin merkten altijd op, dat het bureaucratische systeem in vergelijking met het democratische maar gebrekkig was. Lenin placht te zeggen, dat iedere keukenmeid nu eenmaal moet leren hoe ze de huishouding moet doen. Tegenwoordig echter hebben de wijdvertakte planmatigheid, de gecompliceerdheid van maatschappelijke verschijnselen en de gevaren waar de mensheid aan bloot staat reusachtige vormen aangenomen. Des te belangrijker is het daarom de mensheid te beveiligen tegen het gevaar van fouten voortvloeiende uit dogmatisme en voluntarisme, die onvermijdelijk zijn bij oplossing van de problemen volgens de „laboratoriummethode”, met behulp van de geheimzinnige adviseurs van „duistere kabinetten”.

Het is niet toevallig, dat het probleem van de censuur (in de brede zin des woords) centraal staat in de ideologische strijd van de laatste jaren. We kennen allen de hartstochtelijke, grondig geargumenteerde oproep in deze kwestie van de vooraanstaande Sowjet-schrijver Solzjenitsyn. Hij en andere schrijvers die zich over dit thema in het openbaar hebben uitgelaten hebben duidelijk laten zien, hoe een incompetent censuur de sprankelende geest van de Sowjet-literatuur in de kiem smoort; precies hetzelfde geldt echter voor alle andere uitingen van maatschappelijk denken, omdat censuur stagnatie, grauweheid en een volledig gebrek aan allerlei frisse en diepgaande ideeën veroorzaakt. Diepgaande gedachten krijgen immers slechts gestalte in een discussie; dus als er tegenspraak is. Er moet een *potentiële gelegenheid* zijn, niet alleen om uitspraken te doen die boven alle twijfel verheven zijn, maar ook om ideeën te lanceren die twijfel oproepen. Dat was al duidelijk voor de filosofen van het oude Griekenland en nauwelijks iemand twijfelt daar tegenwoordig nog aan. Maar na 50 jaar absolute heerschappij over het verstand van een heel land, lijkt het alsof onze regering bang is om zelfs maar een toespeling te maken op zulke discussies.

WAAROP ONZE HOOP IS GEVESTIGD

Inleiding

Zoals de zaken nu staan hangen de perspectieven van het socialisme samen met het antwoord op de vraag of het zal lukken het socialisme aantrekkelijk te maken, of de *morele aantrekkelijkheid* van de ideeën van socialisme en verheffing van arbeid een beslissende factor zal blijken, tegenover het egoïstische principe van particulier eigendom en de verheerlijking van kapitaal, bij een *morele* vergelijking tussen kapitalisme en socialisme. Of zal men in de eerste plaats denken aan de beperkte intellectuele vrijheid onder het socialisme? Of, nog erger, aan de met het fascisme verwante regimes van de persoonsverheerlijking? Ik plaats juist de *morele* factoren op het eerste plan, omdat zowel inzake de verwezenlijking van produktiviteitsverhoging van arbeid als inzake de ontwikkeling van produktieve krachten, als ook in de verwezenlijking van een hoge levensstandaard voor een groot deel van de bevolking kapitalisme en socialisme „gelijk hebben gespeeld”. Laten wij bij deze kwestie wat uitvoeriger stilstaan.

De parabel van de twee skiërs

Over een dik pak sneeuw snellen twee skiërs voort. In het begin van de wedstrijd ligt één van hen, gekleed in een

gestreept shirt, vele kilometers voor, maar plotseling loopt de skiër met het rode shirt op de leider in. Wat kan men nu zeggen van hun krachtsverhouding? Niet zoveel, immers de wedstrijd tussen de twee skiërs verloopt niet voor ieder onder dezelfde omstandigheden. De „gestreepte” effent het pad, maar de „rode” niet. We kunnen slechts stellen, dat een groot verschil in kracht tussen de twee skiërs uitgesloten is en meer niet.

De geschetste parabel geeft natuurlijk niet het gehele complex van factoren weer, dat behoort bij een vergelijking tussen de dynamiek van de economische en de technisch-wetenschappelijke vooruitgang van de USSR en die van de USA, tussen de vitaliteit van het Russische revolutionaire elan en de Amerikaanse zakelijkheid. Kennelijk lijkt alleen de volgende voorzichtige formulering gemotiveerd:

1. De levensvatbaarheid van het socialistische stelsel, dat het volk in materiële, culturele en sociale zin geweldige resultaten heeft gebracht en *als geen ander stelsel de morele betekenis van arbeid op haar waarde schatte*, is bewezen.

2. *Er zijn geen redenen om te beweren* (zoals vaak gebeurt volgens de dogmatische traditie), dat de kapitalistische wijze van produktie *de produktieve krachten naar een dood spoor voert*, dat zij absoluut inferieur is vanuit het gezichtspunt van de produktiviteit van arbeid aan de socialistische wijze van produktie. Men mag bovendien helemaal niet beweren, dat kapitalisme altijd leidt tot absolute verpaupering van de arbeidende klasse.

Dat in het kapitalistische stelsel de *ontwikkeling* van de produktieve krachten voortgaat is voor iedere niet-dogmatische Marxist een feit van principiële en theoretisch *fundamentele* betekenis. Dit feit is namelijk de theoretische basis voor de vreedzame coëxistentie en verschaft de *principiële* mogelijkheid, dat het kapitalisme, qua structuur op een dood spoor uitlopend, *zal kunnen ontsnappen aan de dwang* zich in een wanhopig militair avontuur te storten. Zowel het kapitalistische als het socialistische stelsel hebben de mogelijkheid zich over een lange termijn te ontwikkelen door de positieve trekken van elkaar over te nemen (en in feite dichter bij elkaar te komen in een reeks essentiële relaties).

In gedachte hoor ik hier al de kreten revisionisme en verzwakking van de klassebenadering; ik zie het gegrijs over zoveel politieke naïviteit en onrijpheid. Maar de feiten wijzen op een reële ontwikkeling van de produktieve krachten in de USA en andere kapitalistische landen, op een werkelijke toepassing van de sociale principes van het socialisme door kapitalisten, en op reële verbeteringen in de positie van de arbeiders.

Maar het belangrijkste is dat de feiten uitwijzen, dat de *mensheid de ondergang wacht, als zij een willekeurige andere weg inslaat dan die van een diepgaande coëxistentie en samenwerking tussen de twee stelsels en tussen de twee supermogendheden. De tegenstellingen worden daardoor afgezwakt en men steunt elkaar wederzijds.*

Een vergelijking van de inkomensverdelingen

Laten we de verdeling van de personele inkomens en van de consumptie eens vergelijken voor afzonderlijke groepen inwoners van de USSR en de USA.

Ik wil niet de tragische ellende, rechteloosheid en vernedering van 22 miljoen Amerikaanse negers kleineren. Men moet echter goed begrijpen, dat dit probleem niet primair een klasseprobleem is, maar in verband staat met racisme, met inbegrip van het racisme en egoïsme van

blanke arbeiders. Bovendien is men zich in regeringskringen gaan interesseren voor de oplossing van dat probleem.....

Aan de andere kant is de aanwezigheid in de USA van miljonairs een niet al te zware last, omdat ze maar gering in aantal zijn. De totale consumptie van de „rijken” is minder dan 20%, d.w.z. minder dan de totale groei van de nationale consumptie over een periode van vijf jaar. Vanuit dit gezichtspunt kan een revolutie, die de economische groei voor wel langer dan 5 jaar verhindert, niet beschouwd worden als iets voordeligs voor de zaak van de arbeiders. Om nog maar te zwijgen van de kosten uitgedrukt in mensenlevens, die niet te vermijden zijn bij een revolutie.....

Wat ons land betreft, ook daar moet men geen idylle verwachten. Er bestaat een zeer grote vermogensongelijkheid tussen stad en platteland. De situatie is vooral slecht in die streken die om vervoertechnische redenen geen toegang hebben tot de vrije markt. Ook zij die geen produkten voortbrengen, welke bij verhandeling op de vrije markt bijzonder winstgevend zijn, zijn sterk ten achter gesteld. Een zeer groot verschil bestaat er tussen steden met een bloeiende industrie in bevoorrechte bedrijfstakken en oude „op vergane glorie terende” steden. Het resultaat is, dat ca. 40% van de bevolking van ons land in zeer moeilijke economische omstandigheden verkeert (in de USA leeft ongeveer 25% van de bevolking op de grens van armoede).

Aan de andere kant is ongeveer 5% van de bevolking, welke behoort tot „de bazen”, in zekere mate bevoorrecht, zoals de overeenkomstige groepering in de USA..... We moeten dus erkennen, dat er geen kwalitatief verschil is in de structuur van de maatschappij als we kijken naar de verdeling van de consumptie.....

Vatten wij nu de inhoud van de laatste twee paragrafen samen, dan komen wij tot onze belangrijkste conclusie t.a.v. de morele en moreel-ethische aard van het socialistische ontwikkelingspad van de menselijke samenleving. *Vanuit ons gezichtspunt is er in geen enkel opzicht sprake van een verminderde betekenis van het socialisme.....*

Slechts concurrentie met het socialisme, de druk van de werkende klasse, maakte de sociale vooruitgang van de twintigste eeuw mogelijk. Des te meer geldt, dat het proces van toenadering tussen de twee systemen verder niet meer te ontwijken is..... Onder een dergelijke toenadering verstaat men niet alleen brede sociale hervormingen, maar ook wezenlijke *veranderingen* in de structuur van de eigendom in de kapitalistische landen. Daarbij moet de rol van staats- en coöperatief eigendom versterkt worden. Tegelijkertijd moeten in de socialistische landen de karaktertrekken van de structuur van de eigendom van produktiemiddelen *behouden blijven*.

Op deze weg zijn niet alleen de werkende klasse en de progressieve intelligentsia, die geïnteresseerd zijn in vreedzame coëxistentie, sociale vooruitgang en het op democratische en vreedzame wijze toegroeien naar het socialisme, onze bondgenoten, maar ook het hervormingsgezind deel van de bourgeoisie. In feite heeft zij zich onder de dwang der realiteit neergelegd bij „convergentie”.....

In het eerste gedeelte van dit artikel schetsten we de ontwikkeling van de mensheid aan de hand van de „ongunstigste” variant en concludeerden, dat deze naar de ondergang leidt. Nu moeten we proberen, al is dat nog zo schematisch, ons van de alternatieve, „betere” variant een voorstelling te maken.

DE VIER ETAPPES VAN CONVERGENTIE

De eerste etappe

In de socialistische landen zal de groeiende ideologische strijd tussen enerzijds stalinistische en maoïstische krachten en anderzijds de realistische krachten van linkse communisten-leninisten en „linkse westers georiënteerden” leiden tot een duidelijke kloof, zowel op het internationale en nationale vlak als ook binnen de partij.

In de USSR en andere socialistische landen zal dit proces eerst leiden tot het meer-partijen-systeem (hier en daar) en tot een heftige ideologische strijd, tot discussies en vervolgens tot de ideologische overwinning van de realisten. Dan krijgt ook de koers die streeft naar verdieping van de vreedzame coëxistentie, versterking van de democratie en uitbreiding van de economische hervormingen, haar bekrachtiging (1968-1980). De data hebben betrekking op de meest optimistische loop der gebeurtenissen.

De tweede etappe

In de USA en andere kapitalistische landen zullen de dringende eisen van een menswaardig bestaan, sociale vooruitgang en vreedzame coëxistentie onder *de druk van het voorbeeld* van het socialisme en de interne progressieve krachten (de werkende klasse en de intelligentsia) leiden tot de overwinning van de linkse, hervormingsgezinde vleugel van de bourgeoisie, die de toenadering tot het socialisme („convergentie”) in zijn programma zal opnemen. Toenadering betekent: sociale hervorming, vreedzame coëxistentie, samenwerking met het socialisme op wereldniveau en een wijziging van de structuur van de eigendom. Het houdt in, dat de rol van de intelligentsia sterk toeneemt, en het betekent een oorlogsverklaring aan het racisme en militarisme (1972-1985). De etappes overlappen elkaar.

De derde etappe

De USSR en de USA zullen, nadat het isolement is overwonnen, het probleem oplossen hoe de „armere” helft van de aarde te redden. De hierboven genoemde belasting van 20% op het nationaal inkomen van de ontwikkelde landen zal zijn beslag krijgen..... Parallel hiermee zal de ontwapening verlopen (1972-1990).

De vierde etappe

De socialistische convergentie zal leiden tot vervaging van de verschillen in sociale structuur, tot een opbloeien van de intellectuele vrijheid en de wetenschap, tot verdere ontwikkeling van de produktieve krachten, tot de creatie van een wereldregering en tot vervaging van nationale tegenstellingen (1980-2000).

SLOTWOORD

Met dit artikel wendt de auteur zich tot de leiding van ons land, tot al haar burgers, tot alle mensen van goeden wille in de gehele wereld. De auteur is zich bewust van de aanvechtbaarheid van vele stellingen in het artikel. Zijn oogmerk is echter een openlijke, openhartige bespreking en wel onder omstandigheden van volledige openbaarheid.

A. Sachárov

De toekomst der internationale economische betrekkingen (II)*

Het derde Congres van de International Economic Association te Montreal

Internationale handel in een non-laissez-faire wereld

Rapporteur over dit onderwerp was de Zweed *G. Ohlin*, hoogleraar aan de Business School of Economics te Stockholm en economisch adviseur van het Sveriges Industrieforbund. Dit onderwerp werd behandeld te zamen met het thema **Problemen van de Europese Economische Gemeenschap**, waarover de inmiddels overleden Franse hoogleraar *A. Marchal* rapport had uitgebracht.

De leidende gedachte van *Ohlin* was dat met de sinds de jaren vijftig toenemende liberalisatie van de internationale handel tussen de westerse geïndustrialiseerde landen, de toenemende overheidsbemoeiing ten aanzien van het binnenlandse economische beleid de plaats van de oorspronkelijk protectionistische handelspolitiek is gaan innemen. De liberalisatie is voor een deel bevorderd door het succesvolle werk van internationale organisaties, zoals de OECD en het GATT. Een belangrijker verklaring is echter het grote succes, waarmee in de naoorlogse jaren een betrekkelijk grote stabiliteit in de nationale betalingsbalanspositie is bewerkstelligd en de doelmatigheid waarmee vrijwel volledige werkgelegenheid en economische groei zijn bewerkstelligd.

Daarmede zijn niet de voortgang en de handhaving van de liberalisatie van de handel voor de toekomst gewaarborgd. Het primaat van volledige werkgelegenheid over betalingsbalansen-evenwicht kan vooral onder het huidige stelsel van vaste wisselkoersen tot grote moeilijkheden leiden. In het bijzonder indien dit een terugkeer naar handelspolitiek protectionisme zou kunnen voorkomen, zou een zekere flexibiliteit van deze wisselkoersen volgens *Ohlin* in positieve zin onder ogen moeten worden gezien. Gedurende het gehele verdere Congres zou blijken, dat hij daarmede een gevoelige snaar had ge-

raakt. Hierop zal nog nader worden teruggekomen. Volgens *Ohlin* zouden fluctuerende wisselkoersen te zamen met een „nieuwe industriële politiek” een betere structurele groei kunnen bewerkstelligen. Deze politiek zou niet protectionistisch ingesteld moeten zijn.

Opmerkelijk was de belangstelling welke in het kader van deze doelstelling aan de grote onderneming werd gegeven. Te veel wordt daarbij gedacht aan de economics of scale uit hoofde van grote produktie-eenheden. De kracht der grote onderneming ligt meer in haar financiering, marketing, research en ontwikkeling. Zij is als internationale onderneming ook beter aangepast aan de grensoverschrijdende informatie, communicatie en vooral technologie. Echter mag hier van geen overschatting sprake zijn, indien men ziet welke overwegende rol de kleine onderneming nog steeds speelt. Volgens *Ohlin* — evenals volgens Johnson — dient de technological gap t.o.v. de USA vooral te worden verklaard uit de aldaar twee maal zo hoge kapitaalinvestering per hoofd als in Europa, waarbij vooral de investeringen in „human capital” van groot belang zijn. Via de „product cycle” theorie zal de Amerikaanse technologische voorsprong door imitatie en diffusie door minder rijke landen geleidelijk ongedaan worden gemaakt. Europa moet dan ook met subsidiëring van zijn research- en ontwikkelingsactiviteiten voorzichtig zijn als het wil voorkomen dat op grond van nationalistische overwegingen onverantwoorde beslissingen worden genomen. Hier zowel als elders, zoals bij de regionale en sectorsgewijze politiek, loopt — volgens *Ohlin* — de moderne industriële politiek het gevaar om bij gebreke van handelspolitieke instrumenten in protectionistisch vaarwater te verzeilen. Gecoördineerde internationale industriepolitiek is ook ter

vermijding hiervan van veel gewicht.

Daarmee werd de brug geslagen naar het rapport van wijlen *Prof. Marchal*, dat werd toegelicht door zijn collega *Professor A. Bienaymé*. Aan de hand van een schat van overtuigende cijfers — een aparte beschouwing waard — bewees *Marchal* dat de eerste tien jaren van de EEG bewezen hebben, dat noch van een absoluut noch van een relatief autarkiestreven sprake is. Het eerste blijkt uit het feit, dat de verhouding van de invoer van de EEG uit derde landen tot het geheel van de wereldinvoer stabiel is gebleven. Het tweede wordt bewezen door de stabiele verhouding van de EEG-import tot het bruto nationaal produkt van de EEG. De passieve EEG-handelsbalans is overigens eveneens een aanwijzing voor het niet-autarkisch karakter van de Gemeenschap. Ook is geen sprake van handelsdistorsie, ook niet met betrekking tot de geassocieerde landen. Landen als de Verenigde Staten, Japan en Engeland exporteren meer naar de EEG dan voorheen. De vitaliteit van de EEG gaat ook niet ten koste van de wereldhandel. Terwijl de EEG de derde industriële producentengroep ter wereld is, neemt zij de eerste plaats in de wereldhandel in. Het niet-protectionistisch EEG-buitentarief heeft daar stellig ook toe bijgedragen. Opgemerkt dient te worden dat *Marchal* geen specifieke aandacht besteedt aan de landbouw, maar de EEG slechts in zijn geheel in ogenschouw neemt.

De klassieke theorie der internationale handel vereist herziening met betrekking tot de EEG. Hier is geen sprake van een slechts tarifaire douane-unie, welke tot „trade creation” of „trade diversion” kan leiden. Het betreft hier een nieuwe infra-structuur, waarbinnen een economische en vooral industriële herstructurering plaatsvindt.

* (1) in *ESB* van 18 september jl., blz. 863-865.

Het effect van de EEG moet dan ook op lange termijn en dynamisch worden gezien. Speciale aandacht verdient dan de industriële aanpassing aan de nieuwe situatie. De hergroepering in grotere eenheden om de voordelen van productie op grote schaal te benutten, de productiespecialisatie binnen de bestaande ondernemingen, alsmede tussen de EEG-partners, en de stimulans welke Amerikaanse investeringen leveren om tot nieuwe vindingen, verbeterde technologie en meer moderne arrangementen te komen, zijn factoren welke bij een beoordeling van de EEG voorop dienen te staan. Naarmate de omvang van de EEG groter zal zijn zullen de aangeduide effecten ook meer werkzaam zijn, hetgeen tot een pleidooi voor toetreding van Engeland en andere EFTA-landen tot de EEG voerde.

De leer der internationale handel zal moeten leren denken in termen van handel tussen tot economische eenheden gegroepeerde landen in plaats van inter„nationale” handel in de meest letterlijke zin. De EEG is een — wellicht door *Marchal* wat geïdealiseerd gestelde — „oase” van internationaal economische samenwerking in plaats van een „pis aller voor *laissez faire*”. Daarmede diende hij overigens *Ohlin* tevens van repliek.

Een nadere beschouwing van beide rapporten leidde tot het inzicht, dat zowel *Ohlin* als *Marchal* niet geheel vrij te pleiten zijn van te weinig genuanceerde uitspraken. Het door *Ohlin* gestelde protectionistische karakter van de moderne industriepolitiek zal van geval tot geval beoordeeld moeten

Internationale liquiditeiten en herziening van betalingsbalans-aanpassingsmechanismen

Over dit onderwerp was rapporteur de Amerikaan *T. Scitowsky*, hoogleraar aan de Universiteit van Yale. Verstoringen in een betalingsbalans kunnen incidenteel of seizoenmatig zijn, dan wel chronisch of structureel. De laatste kenmerken zich door hun lange duur en worden veelal veroorzaakt door internationale verschillen in prijs- en kostenstructuren. Het zijn overigens niet steeds dezelfde landen, welke aan een structureel betalingsbalanstekort lijden. Thans lijdt Engeland hieraan; niet lang geleden had Frankrijk daarmee te kampen.

Liquiditeiten (reserves) dienen om incidentele betalingsbalanstekorten op te vangen, zonder dat er verder speci-

worden. Zij is juist vaak een complement op de liberalisatie van de handel en draagt door een bevordering van de werking van het prijsmechanisme daartoe bij. Daarbij komt, dat industriepolitiek een op lange termijn gericht structureel karakter heeft, hetgeen het betalingsbalansevenwicht veelal juist ten goede kan komen. Regionale en sectorsgewijze politiek kunnen protectionistisch zijn, maar door tijdelijkheid en degressiviteit van subsidies en andere maatregelen kan dit worden afgezwakt. Het is vooral de intentie waarmede de industriepolitiek wordt gevoerd, welke bepalend zal zijn voor haar al dan niet protectionistisch karakter.

De ongenueanceerdheid van *Marchal* ligt in zijn miskennis, dat — zolang de Europese Commissie niet een sterkere positie heeft en ook de politieke toenadering niet is belichaamd in een met werkelijke bevoegdheden uitgerust Europees Parlement — binnen de EEG nog steeds nationale belangen een grote rol spelen. Het door *Ohlin* vermelde gevaar is dan ook vooralsnog in de EEG niet denkbeeldig.

Samenvattend kan gesteld worden, dat ook de economische wetenschap een antwoord zal moeten geven op de vraag waar en onder welke omstandigheden voor de overheid, welke als hoedster van economische stabiliteit en groei vaak als superondernemer moet optreden, de grenslijn voor haar activiteit zal moeten liggen. Dit is het centrale probleem van de „mixed” economie, waarbij de demarcatiezone tussen vrije en planmatige economie vaak zeer vaag is.

fieke aanpassingsmaatregelen nodig zijn. Deze zijn wel vereist voor chronische of structurele betalingsbalansverstoringen. Vroeger geschiedde dit via het mechanisme van de gouden standaard. Thans dienen daartoe in het kader van het binnenlands economisch beleid specifieke nationale maatregelen te worden getroffen. In deze situatie hebben reserves de rol om de betrokken regering een adempauze te geven teneinde de doelmatigste politiek en het doelmatigste moment van toepassing daarvan vast te stellen. Naarmate de reserves groter zijn kunnen aanpassingsmaatregelen worden uitgesteld en evenals de wereld in het internationaal politieke vlak met continue

kleine lokale oorlogen heeft leren leven is dit ook het geval met onevenwichtige betalingsbalanssituaties. Reserves hebben voorts tot taak pressie uit te oefenen op een deficit- dan wel surplusland om het tekort c.q. overschot te elimineren. Eén der hoofdthema's van *Scitowsky* is dat dit laatste veelal niet of onvoldoende geschiedt. Surpluslanden blijken hun positie in het internationale wereldverkeer veelal niet te beseffen.

Kenmerkend voor een betalingsbalansaanpassing via de gouden standaard was, dat de last hiervan verdeeld werd over de deficit- én de surpluslanden. De vereiste restrictieve dan wel expansieve maatregelen welke thans door de regeringen doelbewust moeten worden toegepast beperken zich veelal alleen tot de eerste. Vrees vooral voor inflatie doet surpluslanden van het treffen van geschikte voorzieningen afzien, hoewel er uiteraard voorbeelden zijn — o.m. de revaluatie van de mark en de gulden in 1960 — dat dit wel geschiedt.

Scitowsky pleit niet voor het overgaan tot de gouden standaard. Wel meent hij, dat verhoging der internationale liquiditeiten(reserves) tot een meer evenredige actie van surpluslanden zal bijdragen. Naarmate het wereldtekort aan liquiditeiten groter is, zal de last der betalingsbalansaanpassing meer op de rug der deficitlanden komen, hetgeen de behoefte aan reserves zal vergroten. Uit hoofde van een wereldtekort zal ieder land — ook een surplusland — namelijk naar zo groot mogelijke reserves streven om zich in te dekken voor het geval het in een deficitpositie zou komen.

Het geschiktste internationale liquiditeitenstelsel is dat der sleutelvaluta's. Wanneer een sleutelvalutaland in een chronisch betalingsbalansoverschot of -tekort geraakt, dienen zijn „satellietlanden” door deflatoire of expansieve monetaire en fiscale maatregelen, dan wel door devaluatie of revaluatie, tot de vereiste aanpassing te komen, zonder dat het sleutelvalutaland daar in beginsel iets aan hoeft te doen. Dit vereist wel dat dit laatste land ten opzichte van de eerste een middenpositie inneemt ten aanzien van de trendmatige ontwikkeling van kosten en prijzen, terwijl het zulk een omvang moet hebben, dat het door fluctuaties in de reserves van zijn satellietlanden niet of nauwelijks beroerd wordt. Het huidige stelsel van goudwisselstandaard berust op sleutelvaluta's én op goud. De thans ondervonden problemen vertonen een analogie met die uit de tijd van het bimetalisme: zoals toen het

goud het zilver verdreef, dreigt dit thans de sleutelvaluta's te verbannen waarbij het probleem is, dat daartoe in feite te weinig goud beschikbaar is. Een volledige overgang naar een stelsel van sleutelvaluta's is evenwel politiek niet mogelijk uit hoofde van de overheersende invloed die de sleutelvalutalanden hierdoor op hun, niet ten onrechte zo genoemde, satellietlanden zouden hebben.

Een verhoging, bijv. verdubbeling, van de goudprijs is evenmin een oplossing. Dit zou tot uitdrijving van dollar en pond als sleutelvaluta's leiden, hetgeen de toename van de wereldreserves als gevolg van de goudprijsverhoging weer teniet zou doen. Voorts zou dit tot speculatieve bewegingen en opzetting leiden, zolang niet de overtuiging bestaat, dat goud overgewaardeerd is, hetgeen aanzienlijk meer dan verdubbeling van zijn prijs zou vereisen. Ten slotte zou een goudprijsverhoging ten voordele van de rijke en ten nadele van de arme landen gaan. Zuid-Afrika zou rijker worden en Zwart-Afrika armer. Beter dan een verhoging van de goudprijs zou dan ook zijn, dat het goud gedemonetiseerd wordt, doordat de Verenigde Staten zich ontslaan van hun verplichting om dollars in goud om te wisselen. Zij zullen daartoe wel gedwongen worden, indien volgens Franse uitlatingen alle dollarsaldi retrospectief tegen een hogere goudprijs ingewisseld zouden moeten worden.

Een geschikter systeem acht *Scitowsky* dan ook de invoering van het inmiddels in beginsel aanvaarde stelsel van Speciale Trekkingsrechten op het Internationale Monetair Fonds, waarvan de omvang echter spoedig hoger zal moeten zijn dan de tot dusverre voor de komende 5 jaren voorziene \$ 10 mrd. Dit zal geen liquiditeiten scheppen in de particuliere sector, waardoor daarvan geen inflatoire druk zal uitgaan. Wel zal dit stelsel de betalingsbalansdiscipline van deficitlanden verzwakken in de mate waarin deze over additionele reserves zullen beschikken. Ook de surpluslanden zullen niet tot vereiste acties worden aangespoord. *Scitowsky* meent dan ook dat het stelsel van speciale trekkingsrechten gekoppeld dient te worden aan een internationale overeenkomst, volgens welke alle chronische of structurele betalingsbalanstekorten als een internationale verantwoordelijkheid worden beschouwd en zowel deficit- als surpluslanden tot actie worden gebracht. Het probleem hier is echter, dat het moeilijk te bepalen zal zijn, welke

tekorten het gevolg zijn van mismanagement door een regering van haar nationale economie, waarvoor zijzelf verantwoordelijk moet worden gesteld en welke inderdaad fundamenteel-structurele oorzaken ten grondslag hebben. Evenals van vele andere te Montreal behandelde onderwerpen is te dien aanzien de diagnose van *Scitowsky* wel scherpzinnig en interessant, maar de bepleite therapie nog zeer onvolkomen. Hij erkende ook zelf, dat zijn bijdrage meer een intellectuele proeve was, dan een op de praktijk gericht concreet voorstel.

In de discussies — met name door *Professor F. Machlup* — werd aan de actuele internationale monetair politiek meer aandacht besteed. Onder grote instemming van in het bijzonder veel vertegenwoordigers uit de academische wereld werd het reeds door *Ohlin* bepleite stelsel van fluctuerende wisselkoersen aan de orde gesteld. Gedacht wordt aan een marge van 4 à 5% naar boven én beneden (thans is deze 1%), waartussen de wisselkoersen van alle bij het IMF aangesloten landen vrijelijk zouden mogen fluctueren. Deze fluctuaties, welke eventueel gepaard zouden kunnen gaan met een jaarlijkse beperkte herziening van de pariteit zelf, zouden te beschouwen zijn als een additioneel niet structureel

wapen in het arsenaal van middelen om chronische onevenwichtigheid in de betalingsbalansen op te vangen. Dit zou dan gepaard moeten gaan met de door *Scitowsky* bepleite internationale coördinatie — welke overigens thans reeds zeer effectief door de Presidenten der Centrale Banken is bewerkstelligd — ter voorkoming dat „floating exchange rates” een gemakkelijke vlucht ter remediering van niet-verantwoorde betalingsbalanstekorten zouden zijn.

Het Montreal-congres zag overigens wel in, dat regeringen en centrale banken dit recept niet gemakkelijk zullen volgen en dat ook vanuit het bedrijfsleven de nodige weerstand te verwachten is. De wel naar voren gebrachte gedachte, dat het bedrijfsleven dan slechts met één variabele te rekenen zou hebben in plaats van de thans vele is niet juist, aangezien de voor het bedrijfsleven veel onzekerheid scheppende aanpassingsmaatregelen ter opvang van betalingsbalansverstoringen niet of niet geheel door fluctuerende wisselkoersen zullen worden opgevangen. De situatie zou vermoedelijk deze zijn, dat een, het internationale handelsverkeer verstorende, additionele factor zou worden geïntroduceerd, zonder dat daar een compenserende, grotere stabiliteit het gevolg van zou zijn.

Slotopmerking

De wereldbeurs voor economen heeft de belangrijkste economische wereldproblemen panoramagewijs in ogen-schouw genomen. Nadat gedurende de laatste decennia vooral het woord aan de econometristen is geweest, schijnen thans de economische generalisten weer de leiding te hebben overgenomen. Geen enkele mathematische formule sierde één der gepresenteerde rapporten!

Duidelijk is, dat de kloof tussen economische theorie en toegepaste economie nog verre van overbrugd is. Van veel belang is, dat het Montreal-congres zich daarvan terdege bewust was. Groot was dan ook de roep naar empirisch en kwantitatief onderzoek, hetgeen de econometristen vermoedelijk weer hun plaats zal doen herwinnen.

Het in een systematisch kader plaatsen van de belangrijkste actuele economische verschijnselen en problemen was wellicht de wetenschappelijke waarde van deze wapenschouw der wereld-economen. Opwekkend is de goedmoedigheid, waarmee zij ook zelfspot konden verdragen. Dit bleek wel uit

het hartelijke applaus waarmee het Congres te Montreal de volgende anecdote beantwoordde:

Toen president Roosevelt zich na zijn ambtsaanvaarding in 1933 over de door hem op te lossen problemen wilde oriënteren, ontving hij een zeer vrijhandelsgesinde senator. Na afloop vroeg mevrouw Roosevelt de senator hoe het gesprek was verlopen. De senator antwoordde verheugd, dat de president had gezegd: „You are right, absolutely right”. Hierna ontving president Roosevelt een zeer protectionistische senator. Ook hem vroeg mevrouw Roosevelt na afloop naar het resultaat van het gesprek. Glunderend vertelde de senator dat de president verklaard had: „You are right, absolutely right”. Verstoord wendde mevrouw Roosevelt zich hierna tot haar echtgenoot en vroeg hem of hij dacht op deze wijze een beleid te voeren. De president antwoordde haar: „You are right, absolutely right”.

Dr. M. Weisglas

Charles Wilson en de geschiedenis van Unilever

Er zijn weinig maatschappelijke verschijnselen, waarover zo verschillend wordt gedacht als de trust- en kartelvorming, hoewel er vermoedelijk weinig outsiders zullen zijn die deze ontwikkeling van het bedrijfsleven onvoorwaardelijk positief waarden. De controverse op het gebied van de wetgeving jegens ondernemingsconcentraties weerspiegelt trouwens een verschil in opvattingen van hen, die het vraagstuk grondig hebben bestudeerd. Vermoedelijk is ook de publieke opinie vrij negatief jegens grote concentraties, al kan worden vastgesteld dat de aard van de onderneming in kwestie van belang is voor de indruk, die „men” daaromtrent heeft: het Krupp-concern zal waarschijnlijk veel minder waardering ondervinden dan de nog veel grotere General Motor Company en de naam Philips heeft vermoedelijk bij het publiek een betere klank dan Unilever.

Het is duidelijk dat Unilever een toenemende behoefte heeft gevoeld aan een grotere algemene waardering, met name van hen, die een objectieve benadering van concrete problemen stellen boven subjectieve en ongemotiveerde indrukken. Toch getuigt het van zelfvertrouwen, dat Unilever al in 1947 aan de Universiteit van Oxford de vraag voorlegde wie naar haar oordeel in aanmerking zou kunnen komen voor een objectieve beschrijving van haar geschiedenis, waarbij vooraf werd toegezegd dat hem of haar alle gegevens zouden worden verstrekt, die gewenst zouden blijken. Hieruit is een studie geresulteerd van Professor Charles Wilson.

Het eerste deel dat het ontstaan en de fabelachtige ontwikkeling van Lever Brothers Ltd. beschrijft verscheen in 1954, evenals het tweede deel, waarin niet alleen de geschiedenis is vastgelegd van de concerns waaraan de namen Jurgens en Van den Bergh zijn verbonden, maar dat ook beschrijft hoe de daaruit ontstane Margarine Unie met het concern in Liverpool fuseerde, met het gevolg dat in 1929 Unilever ontstond, waarvan de geschiedenis tot de Tweede Wereldoorlog werd geanalyseerd. En het derde deel, dat in de loop van dit jaar het licht zag, beschrijft de ontwikkeling van Unilever van 1945 t/m 1965. Gememoreerd moge verder worden dat op hetzelfde moment als de Engelse edities ook Nederlandse bewerkingen van het boek van professor Charles Wilson verschenen: die van het eerste en tweede deel zijn van Jane de Jongh, terwijl het derde deel is bewerkt door de Groningse hoogleraar Dr. H. Baudet¹.

Voordat ik mij bepaal tot het derde deel, dus tot de geschiedenis van Unilever gedurende de jaren 1945 t/m 1965, dient nog even in het algemeen stelling te worden genomen tegen de kritiek, die gebaseerd is op het feit dat er nu eenmaal geen objectieve geschiedschrijving bestaat. Tegen de veroordeling dus van het boek van professor Wilson, als zou hij al een opvatting over de trustvorming en misschien zelfs over Unilever hebben gehad, voordat hij besloot de uitnodiging te aanvaarden, die niet alleen eervol zal zijn geweest. Tegen deze veronderstelde verdachtmaking kan dunkt mij worden ingebracht dat Unilever werkelijk alles heeft gedaan om professor Wilson en zijn medewerkers al het documentatiemateriaal ter beschikking te stellen dat zij zouden willen beoordelen. Bovendien kan het van belang zijn op te merken, dat Wilson nadrukkelijk heeft verklaard dat zijns inziens aan het „kapitalisme” grote bezwaren kleven en dat dientengevolge een pragmatische beoordeling daarvan geboden is. Met andere woorden: Wilson was dus waarschijnlijk op zijn hoede, wat de nadelen van de trustvorming betreft.

KRACHTIGE NAOORLOGSE GROEI

Het jongste deel van Wilson's trilogie bestaat uit een algemeen gedeelte en uit een meer gedetailleerde beschouwing over de activiteiten van Unilever in Groot-Brittannië en Ierland, op het vasteland van Europa, in Afrika, in de Verenigde Staten, in India en omgeving, in Oceanië, in Zuid-Afrika, alsmede in Zuid-Amerika. Dit gedeelte wordt besloten met een beschouwing over het optreden van Unilever in de ontwikkelingslanden.

Het ligt voor de hand dat het uitgangspunt van de naoorlogse geschiedenis van Unilever wordt gevormd door het beeld, dat de 400 tot het concern behorende en overal in de wereld verspreide ondernemingen na de oorlog boden. Ten dele geplunderd, ten dele genaast, zonder verbinding met het hoofdkantoor en zonder onderlinge contacten. Bovendien „leek het alsof er aan de goederenschaarste, distributie, allerlei voorschriften, kortom aan de bureaucratie in al haar kleingeestigheid en met al haar beperkingen

¹ *Unilever in de Tweede Industriële Revolutie 1945-1965*, Martinus Nijhoff, Den Haag 1968, 323 blz., f. 24.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

nooit een einde zou komen". Maar de leiding van het concern slaagde er niet alleen in de scherven te lijmen, zodat de oorspronkelijke toestand, behoudens de amputaties ten gevolge van politieke invloeden, zo goed mogelijk werd hersteld, maar het concern speelde het bovendien klaar „in de twintig jaar na de oorlog geweldig uit te breiden en deze uitbreiding goeddeels uit eigen middelen te financieren". Zowel de uitbreidingen als de perfectie-ning van het bestaande verliepen stormachtig: in de jaren 1951 t/m 1955 bedroeg het totaalbedrag aan investeringen in vaste activa niet minder dan f. 1.472 mln., maar in de jaren 1956 t/m 1960 werd f. 2.429 mln. in vaste activa geïnvesteerd en in de periode 1961 t/m 1965 zelfs f. 3.100 mln., waarvan f. 2.145 mln. in Europa.

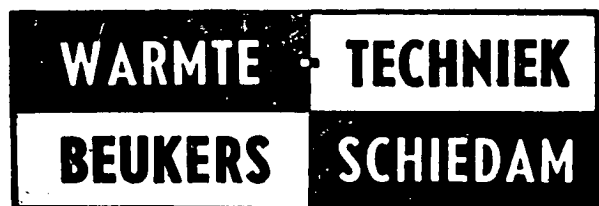
Het zou onjuist zijn te denken dat door deze investeringen de reserves nogal zijn aangesproken. Want in 1949 bedroeg het totale werkkapitaal van Unilever f. 643 mln., waarvan maar f. 75 mln. door schulden op lange termijn werd gevormd. Maar in 1965 was het werkkapitaal aangegroeid tot f. 1.294,4 mln., dat uitsluitend uit eigen vermogen bestond. En ten slotte: vóór de Tweede Wereldoorlog had Unilever 127.000 werknemers, in 1965 waren het er 294.000!

HOE DE GROEI TE VERKLAREN ?

Deze cijfers geven een indruk van de ontwikkeling van het concern in moeilijke jaren. De kernvraag is hoe deze groei verklaard zou kunnen worden. Hierbij zou uiteraard voorop kunnen worden gesteld, dat met elke toename van de omvang van grote ondernemingen onherroepelijk destructieve krachten optreden. Het staat bij voorbeeld vast dat het aantal controleurs moet toenemen, als de zaken minder overzichtelijk worden en het personeel omvangrijker wordt en dat veel meer parafen moeten worden geplaatst. Bovendien worden het initiatief en de arbeidsvreugde ongunstig beïnvloed, als staffunctionarissen telkens beducht moeten zijn voor een veto van het hoofdkantoor. En ten slotte wordt de afzet vaak bemoeilijkt door de afnemende waardering van het publiek, ook al wordt een zo indringende reclame voor de produkten gemaakt, dat de consument de indruk krijgt niet meer vrij te zijn in zijn keuze. Dit betekent dus dat er tevens centraliserende oorzaken moeten zijn die het concurrerend vermogen van het concern gunstig beïnvloeden.

Mij is bekend dat menigeen vermoedt dat hier niet zou mogen worden gesproken van een groter concurrerend vermogen, maar dat hier veeleer sprake zou zijn van een vicieuze cirkel: op grond van de een of andere omstandigheid is er een grote en kapitaalkrachtige onderneming, die in staat is door middel van een indringende reclame het publiek tot kopen te dwingen, waardoor de omzetten zodanig stijgen dat een monopolistische marktpositie wordt

(I.M.)

Over Troonrede en Miljoenennota

„Een rustig voortgaan op een ingeslagen weg”
(Mr. W. Scholten in Het Financieele Dagblad)

„Het werkstuk van een kabinet dat het bestek slechts op kort zicht heeft gezet”
(Het Vrije Volk)

„Nuchtere visie en gevoel voor perspectief”
(Algemeen Handelsblad)

„Met knijpen en schudden het Nederlandse volk in zijn rechten en in zijn portemonnee aantasten”
(De Waarheid)

„Een geleidelijk meer gezonde financiering van de overheidsuitgaven”
(Federatie Christelijke Werkgeversverbonden)

„De werknemers trekken aan het kortste eind”
(Overlegorgaan vakcentrales)

„Weet u nu nog niet wat u van de Miljoenennota moet denken? Houd dan ESB van volgende week in de gaten”.
(ESB)

verkregen. Misschien is het juist in dit verband te spreken van een oligopolistische marktpositie, die aan de gunstige ontwikkeling van het concern ten grondslag zou liggen en waarop trouwens de mededingingswetgeving zou berusten.

Zij die geneigd zijn aldus over de concurrentiepositie van Unilever te denken, dienen evenwel niet uit het oog te verliezen, dat het hier niet alleen gaat om een veelheid van sterk uiteenlopende artikelen en over een nog veel groter aantal markten, die over de gehele wereld verspreid zijn, maar bovendien zou dan moeilijk kunnen worden verklaard waarom Unilever steeds grotere bedragen aan reclame uitgeeft. Toch wrijft de lezer zich de ogen even uit, als hij leest dat de uitgaven van Unilever aan televisie-reclame in de jaren 1957 t/m 1965 stegen van f. 96 tot f. 410 mln. Persoonlijk vind ik het jammer dat Wilson niet heeft verteld hoe Unilever in Groot-Britannië een markt voor braadkippen heeft opgebouwd.

Niettemin wordt de lezer van het (derde) boek over de geschiedenis van Unilever getroffen door de moeite, die het concern zich getroost om zijn aandeel op de diverse markten te vergroten. De schrijver legt de nadruk op de wetenschappelijke aanpak daarvan, die in elke volgende ontwikkelingsfase onontbeerlijker en lonend bleek. Aanvankelijk kon worden volstaan met het Fingerspitzengefühl van enkele buitengewoon begaafden, waaraan het concern trouwens zijn ontstaan heeft te danken. Steeds groter echter werd de behoefte om de subjectieve en spontane besluiten van de geboren ondernemers te toetsen aan en aan te vullen met de resultaten, waartoe objectief onderzoek leidde.

Deze behoefte openbaarde zich uiteraard op allerlei gebied. Toch doet het merkwaardig aan, dat nog geen generatie geleden nog zo weinig aan research werd gedaan, maar deze verwondering is ook een demonstratie van de dynamiek van onze tijd. In 1952 gaf Unilever f. 16.760.000 aan wetenschappelijk onderzoek uit; in 1965 meer dan honderd miljoen.

Men neme niet aan dat deze ontwikkeling als het ware automatisch is verlopen. Integendeel, aan de top was men het lang oneens over de vraag in hoeverre deze uitgaven verantwoord zouden blijken. En ook was er de vraag of niet een concern als Unilever zijn kracht zou moeten zoeken in marktonderzoek, daarbij de laboratoria zeer bescheiden houdend. Deze controversie is intussen opgelost, maar Unilever staat blijkbaar nog op het standpunt dat „iedere vorm van technologie, die niet is afgestemd op de afzetmogelijkheden, alleen maar verspilling van tijd en geld betekent”.

Reeds is gewezen op het feit dat bij een snelle groei van grote ondernemingen decentraliserende factoren hoe langer hoe bezwaarlijker worden en dat een internationaal concern rekening ermee dient te houden, dat plaatselijke directies voldoende vrijheid van handelen wordt gelaten opdat hun arbeidsvreugde niet teloor gaat. De opmerking van Lord Heyworth in een toespraak tot het Institute of Public Administration, dat „de taak van de centrale leiding ligt in het bevorderen van het initiatief en het aanmoedigen van de plaatselijke directies”, zal dan ook wel op een onaangename ervaring berusten. „In vroegere jaren”, aldus Wilson trouwens, „had men nog wel eens op de verantwoordelijkheid van het centrale hoofdkantoor de aandacht moeten vestigen. Maar de jaren na de Tweede Wereldoorlog gaven een ontwikkeling in omgekeerde richting te zien; namelijk die van een zeer vergevoerde decentralisatie”. Het is duidelijk dat het leiding geven aan een zo groot aantal, zó verschillende onderdelen van het concern allesbehalve aantrekkelijk zou worden, indien de betreffende functionarissen onvoldoende zelfstandigheid zou worden gelaten. Het zou trouwens betekenen dat spoedig met minder begaafden zou moeten worden volstaan. En de resultaten van elke onderneming zijn nu eenmaal bijna volstrekt afhankelijk van de kwaliteit van hen, aan wie de leiding is toevertrouwd.

Niettemin, Unilever zou een beleggingsmaatschappij worden, indien van de beide hoofdkantoren praktisch geen enkel bindend advies aan de directies van de daartoe behorende ondernemingen zou kunnen uitgaan. Op bepaalde

punten moest dus kunnen worden ingegrepen. Deze zijn in aantal opvallend gering, maar vormen het geheim van de voorspoedige ontwikkeling van het concern. Het betreft hier slechts drie aangrijpingspunten, namelijk a. de jaarlijkse bedrijfsbegrotingen; b. de investeringen in vaste activa en c. de aanstelling en honorering van hen, die met de leiding van de dochtermaatschappijen zijn belast. Over de bedrijfsbegrotingen vermeldde Drs. W. Schattinga, destijds hoofd van de Centrale Accountantsdienst van de NV, belangwekkende bijzonderheden in het eind 1963 verschenen Unilevernummer van het *Tijdschrift voor Efficiency en Documentatie*, waaruit blijkt dat deze begrotingen in onderling overleg met het hoofdkantoor worden opgemaakt en bepaalde doelstellingen inhouden, die op grond van diverse gegevens worden verkregen. Vastgesteld is tevens dat ook met betrekking tot de gewenste investeringen veel invloed uitgaat van de plaatselijke directies. En wat tenslotte de leidinggevende functies betreft, is het voor hen die zich rekenschap geven van de omvang en samenstelling van het concern eveneens voor de hand liggend dat Unilever buitengewoon veel aandacht schenkt aan het vraagstuk van „the right men in the right places”. Dat hiertoe niet alleen de gedetailleerde en op grond van prestaties periodiek bijgehouden gegevens worden geraadpleegd, waarover de hoofdkantoren zelf beschikken, maar dat ook veelbelovende outsiders worden aangetrokken, is bekend. Voor de meeste lezers van *ESB* is trouwens waarschijnlijk het begrip „trainee” het meest kenmerkend voor Unilever, die misschien de allergrootste afnemer van in Rotterdam afgestudeerden vormt.

Terecht gaat Wilson op het vraagstuk van de bemanning (en dus ook op dat van de interne organisatie) uitvoerig in. Het ligt ook voor de hand, dat hij niet zwijgt over de sociale voorzieningen en met name over de pensionering van het personeel. Het is alsof Unilever zich inspant om te kunnen wedijveren met wat Engelse en Nederlandse overheidsdienaren wordt geboden!

Onder het hoofd „interne organisatie” vallen ook de diensten en instellingen, die ten behoeve van de tot het concern behorende ondernemingen bestaan. Terloops noemde ik de Centrale Accountantsdienst, die een grote ervaring heeft op het gebied van het budgetteren. Maar er zijn ook het marktonderzoek, de reclame- en de efficiencydeskundigen, de experts op het gebied van de personeelsselectie, de financiële deskundigen en andere speciale dienstverlenende instanties. Unilever heeft bijvoorbeeld 65 artsen in volledige dienst.

Het boek van Wilson besluit met een beschouwing over de invloed van Unilever in ontwikkelingslanden. Vermeld wordt dat „de verantwoordelijkheid voor de dagelijkse gang van zaken in de meeste Unileverbedrijven in Afrika, India en elders na 1945 in toenemende mate door managers uit die landen zelf werd gedragen” en met instemming wordt Dr. Kuin aangehaald, die opmerkte dat „de modernisering van een economie niet alleen een kwestie is van machines en methoden, maar dat het ook vereist een verandering in geestelijke instelling en waarden”. In dit verband moeten trouwens de beide schetskaartjes van de vestigingen van Unilever in Nigeria worden gememoreerd, die buitengewoon sprekend zijn. Toch blijft de belangstellende lezer in het ongewisse in hoeverre Unilever zich gunstig onderscheidt van Philips, de Koninklijke en andere reuzenondernemingen. Het bleef bij algemeenheden, wat Wilson over dit enorme probleem schreef, maar een vergelijking met andere internationale concerns zou uiteraard de grenzen van zijn boek te buiten gaan.

(I.M.)

onroerend goed

- beheer
- beoordeling van bouwplannen
- controle op uitvoering
- advies bij koop en bouw

MAATSCHAPPIJ VOOR
KAPITAALGOEDEREN N.V.

Keizersgracht 634-Amsterdam-C. Telefoon 020-23 71 33

UNILEVER EN MEDEDINGING

Met weglating van veel dat nog aan het boeiende boek over de fascinerende geschiedenis van Unilever zou kunnen worden ontleend, kom ik ten slotte tot mijn uiteindelijke beoordeling. Reeds gaf ik te kennen dat Wilson een fascinerende geschiedenis boeiend heeft vastgelegd; het laat zich opvallend gemakkelijk lezen, bevat een schat van documentatiemateriaal en verliest zich niet in details. Een prestatie om zoveel documentatiemateriaal zó te verwerken!

Vanzelfsprekend rijzen er talloze vragen ook bij de recensent, die niet de insiders behoort. Opvallend is bijvoorbeeld dat over Nestlé niet wordt gerept, terwijl over Procter & Gamble herhaaldelijk is geschreven. Graag had ik ook gezien dat het instituut van de „marketing boards” in ontwikkelingslanden zou zijn genoemd en dat daarbij van de begrippen „balance of power”, „countervailing power” en dergelijke zou zijn gerept. Maar het gaat met zulk een boek als met elk boeiend geschrift, de lezer is in kwantitatief opzicht nooit tevreden; hij wil altijd meer, ook al wordt hem veel geboden. Zeer terloops, namelijk ten aanzien van twee merken wasmiddelen op de Engelse en Amerikaanse markten, stelde Wilson het probleem van de beperkte mededinging aan de orde. Terecht zal hij hebben vastgesteld, dat het niet ligt op de weg van hem, die gevraagd wordt de geschiedenis van Unilever vast te leggen, daarbij tevens in te gaan op het vraagstuk van de „détournement de pouvoir”. Maar al schrijft Wilson dan niet uitdrukkelijk over mededingingsvraagstukken, hij brengt de lezer toch wel onder de indruk van het feit dat Unilever voor de meeste produkten op de meeste markten een hevige concurrentie ontmoet en dat een strijd op leven en dood wordt gevoerd om een grotere of nog grotere marktpositie in te nemen. Deze indruk veroorzaakt twijfel aan de noodzakelijkheid van een mededingingsbeleid, vooral ook omdat het effect daarvan zo gering blijkt. Was het veroorzaken van deze twijfel misschien de indirecte strekking van de

trilogie van Wilson? En van het besluit van Unilever om de Universiteit van Oxford te verzoeken de naam te noemen van iemand, die zich met de enorme taak zou willen en kunnen belasten de geschiedenis van het concern vast te leggen? Ook als van deze veronderstellingen geen woord waar zou zijn, is de strekking van de boeken van Charles Wilson duidelijk.

Met instemming haalt Wilson in het Voorwoord tot het eerste deel Alfred Marshall aan, die in zijn *Principles* schreef: „... hun winsten zijn vaak groot, maar alles bij elkaar genomen hebben zij de wereld vermoedelijk honderdvoudige diensten verleend”. Misschien ten overvloede wijs ik er nadrukkelijk op, dat dit citaat te vinden is in het laatste hoofdstuk „Progress in relation to standards of life” van de *Principles* en geen betrekking heeft op het verschijnsel van de trust- en kartelvorming in onze samenleving.

Marshall formuleerde deze gedachten in 1920 of enkele jaren daarvoor. Maar toen bestond Unilever nog niet eens en heden ten dage bestaan er nog veel grotere ondernemingsconcentraties dan toen de grote economist leefde. Hierop wijst Wilson trouwens indirect door in het begin van zijn derde boek te vermelden: „De grootste supermarktgroep in de U.S.A. heeft een omzet, die te vergelijken is met de totale omzetten van alle Unilever-bedrijven ter wereld”. Bovendien, in zijn onlangs bij Het Spectrum verschenen *Schaalvergroting in het bedrijfsleven* schrijft Günter Bödicker onder meer: „In 1966 had General Motors een omzet ter waarde van (omgerekend) 75 miljard gulden. Slechts vier van de 123 lid-staten van de Verenigde Naties hebben een staatsbegroting die dit bedrag te boven gaat”. Volgens diezelfde bron had General Motors 745.000 werknemers. Of deze ontwikkeling een zegen is dan wel een bedreiging valt uit de boeken van Wilson uiteraard niet af te leiden.

H. J. Frietema

Boekbesprekingen

Bedrijfseconomie, Verzameld werk van Prof. Dr. Th. Limperg jr. Deel II: Leer van de kostprijs. Deventer 1968, 569 blz., f. 47,50.

In 1964 verscheen van het verzamelde werk van Limperg het eerste deel. Tot en met 1967 volgden de nrs. 3 t/m 7 en thans ligt als laatste en tevens omvangrijkste geschrift uit deze reeks het tweede deel voor ons.

De „leer van de kostprijs” neemt bij Limperg en zijn leerlingen van ouds een ruime plaats in; er zijn 569 bladzijden nodig om zijn — volgens de omslag „monumentale” — gedachten hierover in druk te doen verschijnen, en dat ondanks de bekortingen die de bewerkers op verscheidene punten hebben aangebracht.

De manuscripten waarop deze uitgave gebaseerd is dateren ten dele uit de jaren twintig en ten dele uit de jaren

dertig. De literatuur waar zij — meestal in afkeurende zin — naar verwijzen is met een heel enkele uitzondering van 1931 of van oudere, niet zelden van veel oudere datum. Vandaar dat de lezerskring van deze publikatie wel niet veel meer zal omvatten dan hen die geïnteresseerd zijn in de historische ontwikkeling van de bedrijfseconomie en in het bijzonder in de herkomst van de opvattingen der Amsterdamse school. Ter geruststelling van de uitgever: de kring van kopers kan wel veel ruimer blijken te zijn; men hoeft immers een werk als dit niet te kopen teneinde het te lezen.

Wie kennis neemt van Limpergs leer

van de kostprijs begrijpt gemakkelijk, waarom Limperg bij zijn aanhangers geldt als de pionier der bedrijfseconomie. Zeer veel van hetgeen hij heeft ontwikkeld, blijkt immers overeen te stemmen met hetgeen op dit gebied door zijn leerlingen voordien reeds was gepubliceerd. Bekend was anderzijds ook al, dat er tussen de opvattingen van Limperg en die van zijn leerlingen bepaalde nuances bestonden. Wie er belang in stelt kan met behulp van de hier besproken publikatie deze verschillen thans nauwkeurig traceren. De lezers van dit blad zullen wij er niet mee bezighouden.

Limpergs werk heeft een sterk polemische inslag. Er zijn drie categorieën van „fouten” waartegen hij zich — vooral blijkens dit tweede deel — placht te keren: de fouten van de praktijk, die van de „sociaal-economen” en

die van een deel der bedrijfseconomen (waaronder Schmalenbach en Schmidt, Volmer, Polak en Goudriaan). Ont-hullend voor zijn werkwijze te dezen is vooral de wijze waarop hij de „sociaal-economen” attaqueert. Wij volstaan met één voorbeeld (uit vele): Nadat Limperg met betrekking tot de redena-ties van C. A. Verrijn Stuart en Von Böhm Bawerk (over de prijsvorming) de kwalificaties „principeel verkeerd”, „onlogisch”, „fataal”, „allerzonder-lingst”, „innerlijk tegenstrijdig” en „haast komiek” heeft gebezigd (blz. 81 e.v.), komt hij op blz. 93 tot een vol-gende „fout” van de prijstheorie: „De theorie der prijsvorming gaat uit van de veronderstelling, dat de aangeboden goederen reeds geproduceerd zijn” (idem op blz. 290 en 453). Men behoeft zich slechts Marshall's drieperioden-analyse te herinneren (1920!), om de onjuistheid van Limpergs kritiek, ook toen reeds, in te zien.

Daar komt bij dat de belangrijke nieuwe ontwikkeling die de prijstheorie na 1930 te zien heeft gegeven, bij Limperg zelfs in het geheel niet ter sprake komt. Zijn uiteenzettingen over de prijsvorming waren daardoor reeds in de jaren dertig op essentiële punten achterhaald. Men bedenke hierbij dat de kostprijs bij Limperg zijn hoofd-functie juist heeft in het verband van de „prijsvorming op de markt”!

Gaan wij op dit laatste punt — de kostprijs als grondslag voor de be-paling van de aanbiedingsprijs — nader in, dan stuiten we op verscheidene moeilijkheden. Allereerst is het de vraag, welke marktform(en) Limperg bij het opstellen van zijn „leer van de kostprijs” als uitgangspunt gekozen heeft. Bij de bespreking van de collec-tieve aanbodschaal (blz. 96 e.v.) moet hij de situatie van de volledige mede-dinging voor ogen hebben gehad (vgl. ook blz. 102). Niet duidelijk wordt hier, waarom de integrale kostprijs bepalend zou zijn voor het aanbod der producenten. Blijkbaar leidt Limpergs waarde-leer hem tot de stelling, dat de waarde-schatting van de aanbieder wordt ge-dicteerd door de kostprijs van het pro-dukt en dat aldus zijn aanbiedings-prijs de kostprijs als grondslag heeft. Reeds Marshall toonde echter aan, dat het aanbod wordt bepaald door de marginale kosten van de producenten.

Elders wordt door Limperg voor be-paalde produkten beperkte concurrentie verondersteld en wordt betoogd, dat (ook) daarbij de kostprijs de grondslag vormt voor de bepaling van de aan-biedingsprijs (blz. 115, 477, e.a.). Ter motivering hiervan betoogt hij, dat de

producent in zijn streven naar een zo groot mogelijke winst de prijs boven de kostprijs zal stellen als de markt dat toestaat (blz. 289). Er zijn echter „tal van omstandigheden” denkbaar waarbij de producent „op rationele gronden” beneden de kostprijs ver-koopt. De kostprijs vormt m.a.w. niet de benedengrens van de verkoop-prijs¹.

Limperg stelt derhalve dat de produ-cent zijn verkoopprijs bepaalt door op de kostprijs een marge te leggen, welke marge echter zowel positief als negatief kan uitvallen. De relatie tussen kost-prijs en verkoopprijs blijft op deze wijze volkomen onopgehelderd; de uitspraak dat de kostprijs de grondslag is voor de vaststelling van de aanbiedingsprijs en daarmee voor de prijsvorming ter markt, blijkt bij Limperg elke concreë inhoud te missen.

Een goede illustratie van de bedenke-lijke gevolgen waartoe Limpergs fobie voor het marginalisme kan leiden, levert het klassieke Limpergiaanse geval van de dagbladderij (blz. 513 e.v.). Deze neemt er in de lege uren een week-blad bij en de vraag is, welke kosten-berekening relevant is voor de bepaling van de aanbiedingsprijs van het week-blad. Via een uitvoerig betoog over stamproductie en toegevoegde produk-tie komt Limperg tot de conclusie dat aanvankelijk de differentiële kosten-berekening rationeel is, maar dat op den duur, als de parallellisatie in de bedrijfstak normaal geworden is, de integrale kostenbeschouwing daarvoor in de plaats moet treden.

Juister en veel eenvoudiger lijkt het ons ten aanzien van het nieuwe produkt steeds de differentiële calculatie toe te passen, met dien verstande uiteraard dat *indien en voor zover* de verkoop-opbrengst van het oude produkt daalt als gevolg van de parallellisatie, deze opbrengstverkleining als aftrekpost in aanmerking wordt genomen bij de be-paling van de differentiële opbrengst

der parallellisatie en de vergelijking van deze opbrengst met de differentiële kosten daarvan.

Limpergs als algemeen geldig gepresen-terde integrale calculatie leidt tot een onjuiste uitkomst — en daarmee mogelijk tot een onjuiste beslissing — in alle gevallen waarin de verkoop-opbrengst van het oude produkt door de parallellisatie niet of niet in dezelfde mate daalt als de integrale kostprijs ervan.

Over de annotaties van de bewerkers nog het volgende: Wanneer Limperg op een bepaalde plaats spreekt over de loden kamers van de zwavelzuur-fabriek, bejiveren de bewerkers zich er-op te wijzen, dat dit procédé totaal verouderd is en vervangen door het contactproces. Ook elders komen dergelijke aanpassingen voor. Een enkele maal wordt ook moderne literatuur ge-noemd. Het gevaar van deze wijze van annotatie is dat gesuggereerd kan worden, dat op deze wijze Limpergs werk in zijn geheel up-to-date gemaakt wordt. Niets is echter minder waar, alleen reeds omdat de sterk verouderde resp. onjuiste prijstheoretische beschou-wingen van Limperg, welke in zijn be-toog een centrale plaats innemen, prak-tisch zonder commentaar aan de lezer worden doorgegeven.

De bewerkers lijken helaas de door Hennipman met betrekking tot de Lim-pergiaanse school geveerde „verstar-ring” en het „sectarisch isolement” verkozen te hebben boven de door de-zelfde schrijver bepleite „open en on-bevangen verstandhouding en uitwis-seling met de algemene theorie, ook als deze afwijkt van de Limpergiaanse”².

Prof. Dr. R. Slot

¹ Op blz. 564 is niettemin de uitspraak te vinden, dat ook bij sterk verminderde vraag de „integrale kostprijsbe-schouwing” moet worden toegepast.

² P. Hennipman: „Bedrijfseconomie, Verzameld werk van Prof. Dr. Th. Limperg jr”, in: *Tijdschrift voor Vennootschappen, Verenigingen en Stichtingen*, 1966, blz. 235.

(I.M.)

In dit boek dat op het eerste gezicht de allure heeft van een standaardwerk, hebben de auteurs getracht, de Europese integratie op zijn concurrentie-merites te beoordelen. Bij het doorwerken van hun studie wordt allengs duidelijk wat de onderliggende filosofie is, die de schrijvers huldigen: er is door de verdragen van Parijs (EGKS) en Rome (EEG) een nieuw mededingingsklimaat geschapen in het Europa van de Zes. Dit is de katalysator waardoor de economische structuren van deze landen — met name de wijze waarop de behoeftenvoorziening er is georganiseerd — geleidelijk aan elkaar worden gekoppeld tot één gemeenschapsstructuur.

In deel I wordt nagegaan welke invloed de communautaire autoriteiten kunnen uitoefenen op de veranderingen die nodig zijn om bedoelde aansluiting te bevorderen. Een helder overzicht wordt gegeven van de instrumenten die de Europese verdragen bieden om de wenselijke structuurveranderingen door een beleid, gericht op de stimulering van de mededinging, te bewerkstelligen. Daarbij worden op niet onverdienstelijke wijze de verschillende facetten van het EEG- en het EGKS-mededingingsbeleid met elkaar vergeleken.

In deel II wordt onderzocht op welke wijze in het microvlak de gewenste structuuradaptaties kunnen worden tegengewerkt (door ondernemersovereenkomsten die tot doel hebben de aanvankelijke tarifaire marktbescherming op het privaatrechtelijke vlak te continueren), of juist kunnen worden gestimuleerd, zoals het geval is als de technische vooruitgang aan de produktie-efficiency in de EEG dienstbaar wordt gemaakt. Hiervan is onder meer sprake bij schaalvergroting en bewust doorgevoerde specialisatie. Dit is de centrale gedachte die uitmondt in de conclusie dat de voorzieningen in het EGKS-verdrag en het EEG-verdrag op het punt van de anti-trustwetgeving moeten worden gecombineerd tot een voor de gehele gemeenschap geldend geheel. Dit zou dan moeten gebeuren door bij fusies van betekenis, van de EGKS-regeling de vereiste aanmelding, het onderzoek en de goedkeuring te transplanteren op de EEG. Voorts zou ook de mogelijkheid om fusies vooraf te ontbinden moeten worden ingevoerd.

Het voorstel om voorzieningen, die indertijd zijn geschapen om de stag-

nerende en onderling sterk door kartels geregelde kolen- en staalmarkten in de betrokken landen te reorganiseren en te saneren, ook toe te passen op de situatie in de EEG, miskent m.i. een van de belangrijkste doeleinden van het verdrag. Dit is de vorming van een ten opzichte van de *buitenwereld* concurrerende economie, die *intern* een harmonische expansie en daardoor een toenemende verbetering van de levensstandaard moet bevorderen. In Engeland waar de anti-trustvoorziening nog niet zo lang geleden in overeenkomstige zin is uitgebreid, is intussen wel gebleken hoe weinig relevant de toepassing daarvan is, nu Engeland in korte tijd wil komen tot herstructurering van zijn economie, eveneens met het doel zijn concurrentiekracht ten opzichte van Amerika (en van de EEG) te versterken. De „weakness” die de schrijvers aan het concentratiebeleid van de EEG-Commissie toeschrijven, spruit waarschijnlijk voort uit het feit dat zij bij de ontwikkeling van de EEG overwegend oog hebben voor de mededinging *binnen* de EEG en het *externe* concurrentie-effect een geringere betekenis toekennen.

Van een uitgewerkte visie op de interdependentie tussen economische structuur en mededinging blijkt dus niet veel. Dit is evenmin het geval in het begin van het derde deel waarin een verhandeling wordt gegeven van de sectoren, zoals het vervoer, de landbouw en de energie, die vanwege de EEG-Commissie sterker worden gedirigeerd dan de andere. Het feit dat deze sectoren van de toepassing van het „normale” concurrentiebeleid dienden te worden uitgezonderd, zou volgens de schrijvers moeten worden toegeschreven aan de omstandigheid dat het marktmechanisme er niet of in onvoldoende mate functioneert. Op het waarom hiervan wordt nagenoeg niet ingegaan. Het overheidsingrijpen wordt voorts verklaard uit:

- de invloed die van bedoelde sectoren uitgaat op het kostenpatroon in de overige sectoren (dit voor wat het vervoer en de energie betreft);
- de afhankelijkheid en de noodzaak tot zekerstelling van een regelmatige aanvoer (energiesector);
- de aanwezigheid van een uitgebreid net van overheidsbepalingen in de lidstaten (het vervoer en de landbouwsector).

Het werk wordt afgesloten met een samenvatting van de conclusies. Aanvankelijk lijkt het erop dat de schrijvers de interdependentie tussen de structurele aspecten van de Europese integratie en de economische mededinging hierin wat meer tot haar recht laten komen. In dit hoofdstuk geven zij een evaluatie — met name voor de staalsector — van de interpenetratie die werd bereikt sinds de EEG werd opgericht. Dat deze interpenetratie teweeg is gebracht door bewuste aanpassingen van de kant van de individuele ondernemingen wordt erkend, maar weerhoudt hen niet van de eerder geleverde conclusie, dat de EEG-wetgeving op dit punt versterkt zou moeten worden. Tegenover de mening van de schrijvers zou men kunnen stellen dat de „creatieve” luwte in de EEG, ontstaan door een — vergeleken met landen als de Verenigde Staten en in zekere zin ook Engeland — wat minder gedetailleerde anti-trustwetgeving, de doorvoering van de nodige concentraties in de daarvoor in aanmerking komende bedrijfstakken in ieder geval heeft vergemakkelijkt, waardoor de concurrentiekracht van de EEG aanmerkelijk is toegenomen. Daaraan doet niets af de omstandigheid dat de doorgevoerde concentraties tot nu toe grotendeels beperkt zijn gebleven tot ondernemingen die in hetzelfde land gevestigd zijn.

Door bedoelde uitlatingen ademt het boek enigszins een Smitheriaanse anti-samenspanningsgeest. Het werk geeft daardoor een weinig positieve kijk op de rol van de individuele ondernemer in dit verband. De gehele beschouwing wordt nogal sterk gereflecteerd tegen een wat ouderwets aandoende achtergrond van gevaarlijke monopolie- en oligopolieverhoudingen. Zelfs de federaties van nationale branche- en industrieverbonden die vanwege de totstandkoming van de EEG zijn opgericht worden in deze geest beoordeeld en geacht het mededingingsklimaat in de EEG op lange termijn nadelig te kunnen beïnvloeden. Een modernere mededingingsvisie waarbij, zoals Sölter¹ het uitdrukt, niet alleen de prijsconcurrentie op korte termijn van belang is, doch vooral de concurrentie die leidt tot doorvoering van vernieuwingen en daardoor effect op de lange termijn uitoefent, is nagenoeg buiten beschouwing gebleven.

Drs. J. H. van Ommen

¹ A. Sölter: „Von der vollständigen Konkurrenz zum Strukturwettbewerb”, *Wirtschaft und Wettbewerb*, 2/1967, blz. 118.

GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE

De afdeling
FINANCIËN
DER GEMEENTESECRETARIE vraagt, wegens
vertrek van de huidige functionaris een

ECONOOM

tot wiens taak in hoofdzaak de volgende
werkzaamheden behoren:

- het in het kader van de begrenzing van de financiën en het budget coördineren van de opstelling van een voortschrijdend investeringsplan op middellange en langere termijn;
- het analyseren van de ontwikkeling der uitgaven en inkomsten van de gemeente in het verleden;
- het maken van prognoses omtrent de in de toekomst te verwachten budgetruimte en het ontwikkelen van aanwijzingen omtrent de aanwending daarvan, een en ander mede geplaatst tegen de achtergrond van de ontwikkelingen bij het Rijk en de totaliteit der gemeenten;
- bijzondere opdrachten in het financieel-economisch vlak.

Kandidaten voor deze functie - bij voorkeur doctorandi in de economie - dienen studie te hebben gemaakt van de overheidsfinanciën en het staatsrecht en bekend te zijn met financiële administratie.

Ervaring in de sector der gemeentefinanciën, alsmede verrichte studie op dit terrein strekken tot aanbeveling.

Goede mondelinge en schriftelijke uitdrukingsvaardigheid is vereist.

Aanstelling zal afhankelijk van ontwikkeling, ervaring en leeftijd plaats kunnen vinden op een salarisniveau van maximaal f 2.457,— per maand.

AOW-premie komt voor rekening van de gemeente.

Vakantietoelage 6% van het jaarsalaris.

Welvaartsvaste pensioenvoorziening.

Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectieprocedure.

Voor eventuele nadere inlichtingen kan contact worden opgenomen met de Directeur van Financiën, tel. 070-62.41.21, toestel 776.

Eigenhandig geschreven sollicitaties, met vermelding van volledige personalia, alsmede van de naam van dit blad, binnen 14 dagen ONDER No. R 268 te zenden aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burgemeester de Monchylein 10, 's-Gravenhage.

Doe uw debiteuren de deur uit

NMB HELLER FACTORING

Kromme Nieuwe Gracht 10, Utrecht telefoon 030-13143

MODERNE LEVENSV VERZEKERING

automatische
groei van het
verzekerde bedrag
door **unieke**
winstdeling...

tussentijdse
verhoging van uw
verzekering door
optiesysteem
onafhankelijk van
gezondheids-
toestand...

zonder genees-
kundig onderzoek
terstond en
blijvend verzekerd
door inzending
van **certificaat**

A^o 1807

DE HOLLANDSCHE SOCIËTEIT MAAKT DEEL UIT VAN DELTA VERZEKERINGSGROEP N.V.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Na het passeren van het midden van de maand september trad een sterke verruiming in de geldmarkt op, welke op 16 september de rente voor daggeldleningen met een sprong van 4½% tot 2½% omlaag bracht. In de daarop volgende dagen nam de ruimte op de markt nog verder toe; hetgeen de callgeldrente in twee etappes op 1½% bracht. Hoewel de gebruikelijke inkrimping van de bankbiljettencirculatie in de ontwikkeling een rol heeft gespeeld was het toch vooral het Rijk, dat de markt met middelen overspoelde. De maandelijkse uitkering aan de lagere overheid was een belangrijke factor, doch daarnaast zal ook de aflossing van kasgeldleningen van invloed zijn geweest.

De banken zijn snel tot aflossing van de bij de Nederlandsche Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant overgegaan en hebben daarnaast van de gelegenheid gebruik gemaakt schatkistpapier van de Agent van het Ministerie van Financiën te kopen. Op 23 september is de afgifte echter stopgezet.

Dat de kredietverlening der handelsbanken in de periode januari t/m juli zich ruim f 300 mln. meer heeft uitgebreid dan in dezelfde periode van vorig jaar, is grotendeels gevolg van een grotere activiteit der banken op de binnenlandse kapitaalmarkt. De saldi op spaarrekening zijn in de in beschouwing zijnde periode in 1967 met f. 614 mln. en in 1968 met f. 594 mln. gestegen. Toevloeiing en belegging van spaargelden zijn in het lopende jaar dus meer in evenwicht gekomen. Men zie verder onderstaande cijfers.

Toeneming kredietverlening (in f. mln.)

	januari t/m juli 1968	januari t/m juli 1969
Lagere overheid	205	61
Particuliere sector	1.078	1.080
w.o. kort krediet	1.009	976
middellang krediet	69	104
Binnenlandse kapitaalmarkt	196	642
Actief binnenlands bedrijf	1.479	1.783

In de onderlinge verhoudingen zijn nog enkele andere verschuivingen opgetreden. De kredietverstrekking aan de lagere overheid is teruggelopen, waaruit blijkt dat de niet-inflatoire financiering via de kapitaalmarkt wederom de normale methode is geworden. In de middellange-krediet-verlening is enige stijging te bespeuren.

Het totaal bedrag van het bruto bedrijf, gesteld tegenover de mutaties in het kapitaal, de reserves, de op lange termijn aangetrokken gelden en de eigenlijke spaargelden, laat zien dat tot nu toe in 1968 via de kredietverlening der banken voor ruim f. 1 mrd. in onze maatschappij is binnengestroomd. Als gevolg van een stijging van de vordering op het Rijk moet hierbij nog f. 941 mln. worden bijgeteld. Hieruit mag men overigens nog geen conclusies trekken, want rekening moet worden gehouden met de andere geldscheppende instellingen en met de invloed van de betalingsbalans. De resultante van deze krachten moet men stellen tegenover de stijging van de behoefte, voortvloeiende uit

de toeneming van het nationaal inkomen berekend tegen constante prijzen. Eerst dan is een uitspraak mogelijk.

KAPITAALMARKT

Uit de betalingsbalans over het eerste halfjaar 1968 blijkt dat het buitenlandse kapitaalverkeer buiten het verkeer van de banken tot een belangrijke kapitaalexport heeft geleid (tabel blz. 898).

De aankoop door ingezetenen van buitenlandse effecten is sterk toegenomen, waarbij het bedrag van de aangekochte buitenlandse aandelen met f. 298 mln. (eerste halfj. 1967 f. 128 mln.) verre is uitgegaan boven de verkrijging van buitenlandse obligaties (f. 6 mln. resp. f. 35 mln.).

De **KONINKLIJKE NEDERLANDSE ZUIVELBOND F.N.Z.**

te 's-Gravenhage

zoekt contact met kandidaten voor de functie

ECONOMISCH MEDEWERKER

Zijn taak zal onder meer bestaan uit :

- het in samenwerking met andere economen bestuderen van marktordeningsvraagstukken en andere zuivelpolitieke problemen;
- het opstellen van adviezen t.b.v. de bestuursorganen;
- het onderhouden van contacten met het zuivelbedrijfsleven en de daarin werkzame organisaties.

Voor een goede taakvervulling is een academische of daaraan gelijk te achten vorming noodzakelijk; leeftijd tot 35 jaar.

Wij bieden een interessante werkkring met een, voor de juiste man, aantrekkelijke salariering met gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met volledige gegevens omtrent opleiding, ervaring en personalia worden, vergezeld van een recente pasfoto, ingewacht bij de Algemeen-secretaris van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond F.N.Z., Van de Spiegelstraat 16, 's-Gravenhage, met vermelding van de letters E.M.

	Eerste halfjaar 1967	Eerste halfjaar 1968
Particulier kapitaalverkeer	— 178	— 365
Buitenlandse effecten	— 53	— 407
Binnenlandse effecten	35	216
Directe investeringen	— 272	— 132
Kredieten lange termijn	130	134
Overig verkeer	— 18	— 176
Overheid	— 61	— 70

Wel stond hier tegenover een grotere belangstelling van buitenlanders voor Nederlandse effecten, waarbij ook hier de transacties in aandelen overheersten, doch het beursverkeer leidde per saldo tot uitstroming van kapitaal. De directe investeringen en het overheidsverkeer hebben, zoals meestal, eveneens kapitaal naar het buitenland doen wegvloeien. Het verkeer van kort kapitaal liet in 1968 eveneens een tekort zien. In de kapitaalrekening van de betalingsbalans ligt een der oorzaken van de hoge rente in ons land.

Samsom Computercentrum, uitgerust met het IBM systeem 360/40, 256K, met tape en disk units, verleent administratieve diensten aan overheidsinstellingen en aan particuliere ondernemingen. Binnen dit centrum willen wij overgaan tot aanstelling van een

hoofd afdeling systemen

(Economisch drs; accountant; ingenieur)

Deze functionaris zal rechtstreeks onder de Algemeen Sector-directeur leiding geven aan een groep gekwalificeerde projectleiders, die op hun beurt de medewerking hebben van systeemanalisten, materiedeskundigen en programmeurs

De afdeling Systemen is belast met de automatisering van nieuwe, in hoofdzaak administratieve, objecten ter uitbreiding van ons dienstenpakket.

De nieuwe medewerker zal tevens deel uitmaken van de staf die o.l.v. de Algemeen Sector-directeur het sectorbeleid voorbereidt.

Voor deze verantwoordelijke functie geven wij de voorkeur aan een kandidaat met:

- voortgezette theoretische en praktische scholing op het gebied van automatiseringstoepassingen;
- een ruime ervaring in het leiden van een team medewerkers;
- een goed organisatievermogen;
- een kritische instelling.
- een leeftijd van circa 35 jaar.

Vanzelfsprekend is de honorering aangepast aan de zwaarte van de functie. Ons pakket secundaire arbeidsvoorwaarden voldoet aan de moderne opvattingen daarover.

Gaarne nodigen wij U uit Uw sollicitatiebrief te zenden aan de afdeling Personeelszaken van N. Samsom nv, Wilhelminalaan 1 te Alphen aan den Rijn.

 samsom

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	13 sept. 1968	20 sept. 1968
Algemeen	374	445 — 359	443	445
Internationale concerns	514	642 — 495	637	639
Industrie	357	399 — 341	397	399
Scheepvaart	109	126 — 102	118	126
Banken en verzekering	185	216 — 179	212	216
Handel enz.	168	194 — 160	193	194

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 155,60	f. 194,70	f. 192,10
Philips	f. 127,40	f. 147,65	f. 147,75
Unilever, cert.	f. 108,40	f. 134,25	f. 134,65
Zout-Organon	f. 160,—	f. 184,—	f. 183,60
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40	f. 118,50	f. 122,20
A.K.U.	f. 66,—	f. 93,—	f. 93,30

29 dec. H. & L. 13 sept. 20 sept.
1967 1968 1968 1968

AMRO-Bank	f. 47,20	f. 58,90	f. 62,50
Nat. Nederlanden	619	713	702,1
K.L.M.	f. 276,—	f. 183,—	f. 187,50
Robeco	f. 228,40	f. 254,50	f. 250,70
New York			
Dow Jones Industrials	905	924-825	917 924
Restestand			
Langlopende staatsobligaties ²	6,27	6,47	6,45
Aandelen: internationalen ²	4,0		
lokale ²	4,2		
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	4½	4½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

plv. chef van de afdeling financiën en comptabiliteit

met kennis en ervaring ten aanzien van financieel en comptabel beleid.

Gevraagd: b.v.k. academische opleiding.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salarisgrenzen van f 1976,- tot f 2457,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 8-4783/0936 zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantietoeslag.

Het

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

vraagt voor de afdeling Streekonderzoek een

ACADEMISCH GEVORMDE

MEDEWERKER

die zal worden belast met het onderzoek naar agrarisch-planologische vraagstukken.

Voor deze functie wordt gezocht een landbouwkundig ingenieur dan wel een econoom, socioloog of sociaal-geograaf met kennis van agrarische vraagstukken.

Salarisgrenzen van f 1355,— tot f 2199,—, eventueel tot f 2548,— per maand (exclusief 6 procent vakantietoeslag).

Standplaats: Den Haag.

Brieven met uitvoerige inlichtingen te zenden naar Conradkade no. 175, Den Haag.

Gecombineerde maandstaat Algemene Bank Nederland N.V. en Hollandsche Bank-Unie N.V.

	31 augustus 1968	31 juli 1968
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 485.600.000	f 450.604.000
Nederlands schatkistpapier	f 1.387.729.000	f 1.363.730.000
Ander overheidspapier	f 1.146.706.000	f 1.137.927.000
Wissels	f 670.163.000	f 680.390.000
Bankiers in binnen- en buitenland	f 1.720.907.000	f 1.802.985.000
Effecten en syndicaten	f 283.075.000	f 273.714.000
Voorschotten tegen effecten	f 274.938.000	f 283.372.000
Debiteuren	f 3.912.333.000	f 3.876.111.000
Kredieten op middellange termijn	f 1.190.550.000	f 1.182.548.000
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f 28.002.000	f 28.270.000
Gebouwen	f 197.585.000	f 196.328.000
	f 11.297.588.000	f 11.275.979.000

	31 augustus 1968	31 juli 1968
Kapitaal	f 174.030.000	f 174.030.000
Reserves	f 223.000.000	f 223.000.000
Waarderingsreserve gebouwen	f 100.000.000	f 100.000.000
6½% Converteerbare obligatielening	f 43.500.000	f 43.500.000
Leningen	f 153.294.000	f 155.849.000
Deposito's op termijn	f 4.019.906.000	f 3.898.939.000
Spaargelden	f 1.671.209.000	f 1.652.361.000
Crediteuren	f 4.699.367.000	f 4.754.866.000
Geaccepteerde wissels	f 58.225.000	f 64.264.000
Overlopende saldi en andere rekeningen	f 155.057.000	f 209.170.000
	f 11.297.588.000	f 11.275.979.000

Algemene Bank Nederland N.V.

MEDISCHE FACULTEIT ROTTERDAM

De MEDISCHE FACULTEIT ROTTERDAM vraagt voor de afdeling Financiële Zaken een

MEDEWERKER ADMINISTRATIEVE ORGANISATIE

Hij zal, rechtstreeks toegevoegd aan het Hoofd der Afdeling Financiële Zaken, worden belast met:

- * het onderzoeken en beoordelen van de administratieve organisatie;
- * het behandelen van organisatie- en efficiencyvraagstukken in het administratieve en financiële vlak;
- * het opzetten van een systeem, waaruit zo veel mogelijk gegevens voor bedrijfssignalering beschikbaar komen;
- * het beoordelen van de mogelijkheid tot invoering van moderne administratiehulpmiddelen en het medevoorbereiden hiervan;
- * het samenstellen van voorschriften betreffende de administratieve gang van zaken.

Voor een goede taakuitoefening dient de kandidaat te beschikken over:

- * middelbare-schoolopleiding;
- * theoretische scholing op minstens S.P.D.-niveau; academische vorming geniet de voorkeur;
- * een ruime bedrijfservaring, bij voorkeur ook in de administratieve organisatie;
- * goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift;
- * zelfstandigheid en creatief denkvermogen.

De juiste kandidaat zal een goed salaris (tussen de f 18.000,- en f 25.000,- per jaar) worden geboden, overeenkomstig de normen van de Rijksalarisregeling. AOW/AWW-premie komt voor rekening van de Medische Faculteit.

Schriftelijke sollicitaties onder no. 273 te richten aan het Hoofd van de Afdeling Personeelszaken, Wytemaweg 2A, Postbus 1738, Rotterdam.

PHILIPS

N.V. Philips'
Gloeilampenfabrieken
Eindhoven

In ons concern wordt aan de

jonge econoom

gelegenheid geboden een carrière op te bouwen.

Hij zal, afhankelijk van geschiktheid en belangstelling, een loopbaan in één van de volgende werkgebieden kunnen ontvangen:

Budgettering en berichtgeving;
Bedrijfseconomische analyses en efficiency-controle;
Ontwikkeling en beoordeling van informatiesystemen;
Advisering inzake toepassingsmogelijkheden van automatisering in een organisatie.

Accountantscontrole en bedrijfseconomische onderzoeken in binnen- en buitenland;
Financieringsvraagstukken;
Marktonderzoek en commerciële prognostiek;

Planning op korte, middellange en lange termijn;
Fiscale problematiek;
Personeels- en opleidingsvraagstukken - personeelbeleid.

Het ligt in het voornemen belangstellenden - waartoe ook zij worden gerekend, die binnenkort afstuderen - uit te nodigen voor een wederzijds oriënterend gesprek in Amsterdam, Rotterdam, Groningen of Eindhoven.

Geïnteresseerde economen kunnen schriftelijk (onder advertentie-nummer ESB 68143) of telefonisch contact opnemen met Personeelszaken, Willemstraat 20, Eindhoven (telefoon 040-60.000, toestel 6538).

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS van AMSTERDAM

roepen hiermede gegadigden op voor de per 1 januari 1969 vacant komende functie van

GEMEENTESECRETARIS

Vereist worden een universitaire opleiding, een zeer ruime ervaring op het gebied van het openbaar bestuur, kennis van en ervaring met organisatievraagstukken en het vermogen om aan een groot personeel leiding te geven.

Salaris van f 3674,— tot f 4544,— per maand met 8 periodieke verhogingen.

Geschreven sollicitaties met vermelding van opleiding, levensloop en huidige betrekking binnen een maand na verschijnen van deze advertentie te richten aan Burgemeester en Wethouders, Stadhuis, Amsterdam.

Een psychologisch onderzoek kan een onderdeel van de selectie zijn.

Persoonlijk bezoek alleen na uitnodiging.

Deze advertentie is ook opgenomen in: „De Nederlandse Gemeente“ - „De Gemeentestem“ - „Tijdschrift voor Overheidsadministratie“ - „Nederlands Juristenblad“ - „De Naamloze Vennootschap“.

Het **SOCIALE-WERKVOORZIENINGSCHAP ZUIDOOSTELIJK LIMBURG** roept sollicitanten op voor de functie van

Hoofd van de financieel-economische dienst

die belast zal worden met de volledige financiële en administratieve organisatie van het werkvoorzieningschap.

Zijn taak zal bestaan uit het adviseren en het periodiek verstrekken van gegevens aan de leiding met betrekking tot omzetten, kosten, resultaten, efficiency, rentabiliteit, financiering, liquiditeit, begroting, enz.

Hij draagt de eindverantwoordelijkheid t.o.v. het bestuur voor het totale financieel-economisch gebeuren in de verschillende bedrijven van het werkvoorzieningschap, thans omvattend ca. 1200 personen.

Hij werkt op collegiaal niveau ten nauwste samen met de Technisch-Commercieel Directeur en het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst.

EISEN:

Als theoretisch opleidingsniveau is vereist het diploma N.I.v.R.A., doctoraal economie of M.O.-Boekhouden, naast ruime ervaring en inzicht op vorengenoemd terrein.

Zij, die op dit gebied een vergevorderde opleiding bezitten, kunnen eveneens solliciteren.
Leeftijd plm. 35 jaar.

SALARIËRING:

Afhankelijk van opleiding en ervaring.

Het werkvoorzieningschap is een publiekrechtelijk samenwerkingsorgaan van 18 gemeenten, dat zich tot doel stelt door het oprichten en exploiteren van werkplaatsen en werkobjecten werkgelegenheid te verschaffen aan lichamelijk en geestelijk gehandicapten.

Sollicitaties binnen 10 dagen te zenden aan de secretaris van bovengenoemde instelling, p.a. Apollolaan 11 te Heerlen.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Bij het instituut voor economisch onderzoek van de Rijksuniversiteit te Groningen vacceert de functie van

DIRECTEUR

Het instituut verricht wetenschappelijk onderzoek en onderzoek voor derden. Deze onderzoeken omvatten tot nu toe het terrein van de bedrijfseconomie, de statistiek, de econometrie en het operationele onderzoek, alsmede dat van de regionale economische ontwikkeling. De Universiteit van Groningen beschikt over een rekenmachine die bij het onderzoekwerk wordt gebruikt.

De directeur is belast met de dagelijkse leiding van de onderzoekswerkzaamheden en het contact met de opdrachtgevers. Hij pleegt voor het nemen van belangrijke beslissingen overleg met en is verantwoording schuldig aan het bestuur van het instituut. Dit bestuur kan tevens adviserend optreden bij de uitvoering van de werkzaamheden.

Sollicitanten moeten naast organisatorische kwaliteiten bekend zijn met ten minste twee van de hierboven omschreven vakgebieden waarop het instituut werkzaam is.

Aanstelling zal geschieden in de rang van wetenschappelijk (hoofd)medewerker.

Inlichtingen over deze functie worden gaarne verstrekt door prof. dr. J. L. Bouma, tel. (05900) 3 78 49.

Sollicitaties te richten aan het hoofd van de afd. Personeelszaken, postbus 72 te Groningen.

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij het **GEMEENTELIJK REKENCENTRUM**, dat tot taak heeft de voor automatisering in aanmerking komende werkzaamheden zowel op administratief als technisch gebied, te ontwikkelen en uit te voeren wordt een medewerker gezocht, die zal worden belast met de

leiding van de ontwerpgroep

(inclusief de programmering)
en die tevens als

plaatsvervanger van het hoofd van het rekencentrum

zal dienen op te treden.

Voor deze zelfstandige en perspectief biedende belangrijke functie, welke zich uitstrekt over een breed arbeidsterrein, komen gegadigden in aanmerking die:

- in het bezit zijn van een uitgebreide ervaring met computertoepassingen in grote particuliere of overheidsinstellingen;
- een academische opleiding hebben genoten dan wel in de huidige functie werkzaamheden op academisch niveau verrichten;
- tenminste 35 jaar oud zijn.

Naast leeftijd en opleiding speelt de mate van de opgedane ervaring een belangrijke rol bij de vaststelling van het salaris.

Bij de selectie zullen de resultaten van een psychologisch onderzoek mede van invloed zijn.

Brieven met volledige inlichtingen worden binnen 14 dagen onder nr. 471/0936 gaarne ingewacht bij de chef van het Bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

computer-
programma's

STATISTIEK

advies en
verwerking

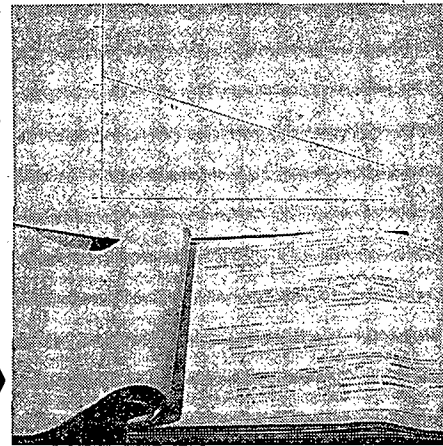
uw aandeel: basisgegevens

Uitgaande van uw basisgegevens berekenen wij voor u, met behulp van onze computers, o.a. correlaties, regressies, variantie analyses, statistische toetsen.

Op onze elektronische tekenafel tekenen wij voor u o.a. regressielijnen en histogrammen. Ook bij de advisering en voorbereiding staan onze specialisten u ten dienste.

ons aandeel

snel een juist inzicht

Vraag vrijblijvend inlichtingen en documentatie bij:

REKENCENTRUM VOOR ADMINISTRATIE, EFFICIENCY EN TECHNIEK

Lovinklaan 1, Arnhem, Tel. 08300-30711 (toestel 275) van de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij

Bureau voor Marketing Management

Dr. A. D. Bonnet

Voor objectief overleg en wetenschappelijke beoordeling van uw marketingwegen en -mogelijkheden

Huize 't Eiland - Bergambacht (Z.H.) - tel. 01825-607

CENTRAAL INSTITUUT VOOR HET MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

vraagt een jonge

bedrijfseconoom van academisch niveau

Zijn taak zal zijn:

- Het adviseren van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf omtrent bedrijfseconomische vraagstukken.
- Het onderhouden van contacten met en het begeleiden van de consultants, in dienst van de centrale middenstandsorganisaties.
- Het beoordelen en bespreken van door deze consultants uitgebrachte adviezen.

Voor het vervullen van deze functie is een goede kennis van administratie en organisatie noodzakelijk.

Candidaten moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan een psycho-technisch onderzoek.

Geboden wordt — na een ruime training en inwerkperiode — een verantwoordelijke veelzijdige functie in een jong dynamisch instituut met goede primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden.

Uw uitvoerige, met de hand geschreven sollicitatie kunt u richten aan de directie van het C.I.M.K., Burgemeester Hogguerstraat 1183-1187, Amsterdam.

Bel 020-15 89 55

Als u de zekerheid wilt, dat u geen computer nodig hebt.

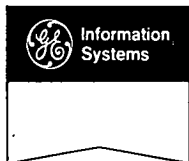
Wat er na uw telefoontje gebeurt? Onze specialisten lichten uw bedrijf helemaal door. Van directie- tot postkamer. Van productie of inkoop tot distributie. Tenslotte adviseren ze u objectief. Dat advies kan negatief zijn. Omdat 'n computer in uw organisatie niet rendabel is. Die zekerheid hebt u dan. Maar

ze kunnen u natuurlijk ook aanraden wél een computer

aan te schaffen. Gewoon omdat ze ontdekten dat u tot dan toe niet snel genoeg kón beschikken over de gegevens voor uw beleidsbeslissingen. Dat voorraadbeheer of administratie nóg efficiënter verlopen met inschakeling van 'n computer. In zo'n geval adviseren ze u nog 'n stukje verder. Ze kienen haarfijn uit welke van de vele computers uw problemen oplost. En wat hij u allemaal bespaart kunnen ze u zonder dubbelzinnigheden

voorrekenen. Hetgeen u de zekerheid geeft dat u de aanschaf van 'n computer baseert op onweerlegbare feiten. En dat is heel wat waard. Daarom: Mogen we uw telefoontje snel ontvangen?

GENERAL ELECTRIC GEDEP. HANDELSMERK VAN GENERAL ELECTRIC CO., U.S.A.

BULL
GENERAL ELECTRIC

BULL GENERAL ELECTRIC (NEDERLAND) N.V., Vliegtuigstraat 26, Amsterdam-W. Tel. 020-15 89 55.